

Politička ekonomija vojne potrošnje u zemljama članicama Europske unije

---

Kauzlarić, Kristijan

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:296882>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij Ekonomija

**Politička ekonomija vojne potrošnje u zemljama
članicama Europske unije**

Diplomski rad

Kristijan Kauzlarić

Zagreb, veljača, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij Ekonomija

**Politička ekonomija vojne potrošnje u zemljama
članicama Europske unije**

**The political economy of military expenditure in the EU
member states**

Diplomski rad

Student: Kristijan Kauzlarić, 0067577058

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Valentina Vučković

Zagreb, veljača, 2023.

Sažetak

U ovom diplomskom radu istražuje se politička ekonomija vojne potrošnje država članica Europske unije. Cilj rada je analizirati kako politički, ekonomski i sigurnosni čimbenici utječu na odluke o vojnoj potrošnji u EU-u, te kako se ta potrošnja odražava na šire ekonomske i političke procese u EU-u.

U radu se koristi mješovita metodologija, koja uključuje kvantitativnu analizu podataka o vojnoj potrošnji i drugim relevantnim varijablama kao što su: BDP per capita, trgovinski saldo, te nekoliko indeksa preuzetih s Varieties of Democracy V-DEM poput indeksa korupcije, te Svjetske banke (indeks fragmentacije, indeks političke orijentacije vladajuće stranke) i KOF indeksa globalizacije, kao i kvalitativnu analizu relevantne literature i dokumenata. Posebna pozornost posvećena je političkim i ekonomskim čimbenicima koji utječu na odluke o vojnoj potrošnji, uključujući sigurnosne izazove, trenutno stanje ekonomije, pritisak javnosti i utjecaj međunarodnih institucija poput NATO pakta.

Rezultati istraživanja pokazuju da postoje značajne razlike u vojnoj potrošnji država članica EU-a, te da politički i ekonomski čimbenici imaju utjecaj na te razlike. Utjecaj BDP-a i trgovinskog salda se pokazao najvećim, dok su indikatori kvalitete demokracije se pokazali značajni, ali od male vrijednosti.

Na temelju ovih rezultata, u radu se zaključilo da postoji mnogo različitih varijabla i determinanta koje odlučuju razinu vojne potrošnje država članica Europske unije, te se pomoću tih rezultata mogu kreirati daljnje preporuke za određivanje vojnih politika u Europskoj uniji.

Ključne riječi: politika, ekonomija, militarizam, Europska unija, vojna potrošnja

Abstract

In this thesis, the political economy of the military spending of the member states of the European Union is investigated. The paper aims to analyse how political, economic and security factors influence decisions on military spending in the EU, and how this spending is reflected in more comprehensive economic and political processes in the EU.

The paper uses a mixed methodology, which includes a quantitative analysis of data on military spending and other relevant variables such as GDP per capita, trade balance, and several indices taken from the Varieties of Democracy V-DEM such as the corruption index, fragmentation index, political index orientation of the ruling party and the globalisation index from KOF, as well as a qualitative analysis of relevant literature and documents. Special attention is paid to the political and economic factors that influence military spending decisions, including security challenges, the current state of the economy, public pressure, and the influence of international institutions such as the NATO pact.

The results of the research show that there are significant differences in the military spending of the EU member states and that political and economic factors have an influence on these differences. The influence of GDP and trade balance proved to be the greatest, while indicators of the quality of democracy proved to be significant, but of little value.

Based on these results, the paper concluded that many different variables and determinants determine the level of military spending by EU member states. Further recommendations for determining military policies in the European Union can be made using these results.

Key words: politics, economics, militarism, European Union, military spending

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Kristijan Kauzlarić

Ime i prezime studenta/ice

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je prijava teme diplomskog rada isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student/ica:

U Zagrebu, 30.06.2022.

(potpis)

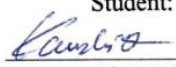
STATEMENT ON ACADEMIC INTEGRITY

I hereby declare and confirm with my signature that the final thesis is exclusively the result of my own autonomous work based on my research and literature published, which is seen in the notes and bibliography used.

I also declare that no part of the paper submitted has been made in an inappropriate way, whether by plagiarizing or infringing on any third person's copyright.

Finally, I declare that no part of the paper submitted has been used for any other paper in another higher education institution, research institution or educational institution.

In Zagreb, 30.06.2022.
(date)

Student:

(signature)

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
1.1	Predmet i cilj rada	1
1.2	Metode istraživanja	1
1.3	Sadržaj i struktura rada.....	1
2.	Globalna militarizacija i ekonomija	2
2.1	Pojmovno određenje globalne militarizacije.....	2
2.2	Povijest i razvoj globalnih militarističkih projekata	7
2.3	Učinci globalne militarizacije na ekonomiju	10
3.	VOJNA POTROŠNJA U EUROPSKOJ UNIJI.....	13
3.1	Trendovi u vojnoj potrošnji u Europskoj Uniji	13
3.2	Pregled postojećih istraživanja o učincima vojne potrošnje na ekonomiju	17
3.3	Pregled postojećih istraživanja o odrednicama razine i strukture vojne potrošnje	20
4.	EMPIRIJSKA ANALIZA ODREDNICA VOJNE POTROŠNJE U ZEMLJAMA EU...	24
4.1	Opis podataka i varijabli	24
4.2	Ekonometrijski model i analiza.....	25
	4.2.1 Deskriptivna statistika	25
	4.2.2 Testiranje modela s fiksnim i slučajnim efektima	30
4.3	Rezultati empirijskog istraživanja	38
5.	Zaključak.....	39
	POPIS LITERATURE	41
	POPIS GRAFIKONA	45
	ŽIVOTOPIS STUDENTA	46

1. Uvod

1.1 Predmet i cilj rada

Predmet istraživanja u ovom radu je politička ekonomija vojne potrošnje, koja se prema nekim autorima ubraja među najskuplja javna dobra koja neka država osigurava. U uvjetima globalizacije i uslijed različitih geopolitičkih situacija u svijetu, pitanja razine vojne potrošnje, načina financiranja i same strukture potrošnje, kao i njezinih ekonomskih i političkih determinanti, sve više dolaze u središte rasprava i istraživanja na samoj granici između ekonomije i politike. U nekim zemljama (poput SAD-a ili Rusije) postoji velika tradicija vojnih institucija te su ove zemlje svoju ekonomiju temeljile upravo na rapidnoj militarizaciji. Glavni cilj ovog diplomskog rada je istražiti odrednice vojne potrošnje u zemljama EU, od kojih je većina i članica NATO saveza.

1.2 Metode istraživanja

U svrhu postizanja gore navedenog cilja provedena je ekonometrijska analiza na panel podacima pri čemu je zavisna varijabla vojna potrošnja, dok su nezavisne varijable odabrane iz skupa političkih i ekonomskih varijabli koje se najčešće pojavljuju u literaturi (BDP per capita, trgovinski saldo, politička orijentacija vladajuće stranke, indeks globalizacije, indeks fragmentacije, indeks kvalitete demokracije). Podaci za istraživanje prikupljeni su iz nekoliko javno dostupnih baza podataka poput *World Development Indicators* i *Database of Political Institutions* Svjetske banke, Eurostata, *Varieties of Democracy (V-Dem)* Sveučilišta u Gothenburgu te *SIPRI Military Expenditure Database*.

1.3 Sadržaj i struktura rada

Rad se sastoji od ukupno pet poglavlja. Nakon uvoda, u drugom poglavlju rada govori se o globalnoj militarizaciji i utjecaju globalne militarizacije na ekonomiju, s pogledom na povijest i razvoj globalnih militarističkih projekata. U trećem se poglavlju daje pregled vojne potrošnje u EU te pregled postojećih istraživanja na ovu temu. Četvrto poglavlje donosi empirijsku analizu odrednica vojne potrošnje zemalja Europske unije. U posljednjem, petom, poglavlju izvode se ključni zaključci.

2. Globalna militarizacija i ekonomija

2.1 Pojmovno određenje globalne militarizacije

Kako bi se pravilno mogla definirati globalna militarizacija potrebno je prvo definirati pojam globalizacije i utvrditi koji su njezini društveni, ekonomski i politički utjecaji.

Globalizacija se definira kao razvijanje integrirane globalne ekonomije čije su glavne karakteristike slobodna trgovina, te slobodno kretanje (posebno na tržišta s jeftinijom radnom snagom) (Council of Europe, 2022). Nadalje, Friedman (1999) tvrdi da je globalizacija:

"Integracija tržišta, nacionalnih država i tehnologija u stupnju koji se nije prije prepoznao, a omogućuje pojedincima i korporacijama da se svijetom kreću dalje i jeftinije nego ikada prije u povijesti."

Globalizacija se uglavnom odnosi na ekonomski proces integracije. Međutim, ona je povezana s društvenim i kulturnim aspektima, te je i diplomacija imala važnu ulogu u definiranju modernog koncepta globalizacije. Dakle, globalizacija je ekonomski, sociološki i kulturološki fenomen koji sa sobom donosi mnoge prednosti i nedostatke, kao što je primjerice globalno siromaštvo (Fischer, 2003). Friedman (1999) pak smatra globalizaciju dinamičnim procesom koji dovodi do integracije tržišta, država i tehnologija do dosad neviđenog stupnja. Dakle, globalizacija je kroz svoje utjecaje stvorila jake ekonomske veze između zemalja, povećala međunarodnu trgovinu dobara i usluga, te opseg međunarodnog kretanja kapitala i rada. (Fischer, 2003)

Iako mnogi znanstvenici početak globalizacije stavljaju u moderna vremena, drugi tvrde kako je prava globalizacija počela tijekom 15. stoljeća. Neki tvrde čak kako je ona počela oko četvrtog stoljeća prije Krista, kada su grčki polisi počeli kolonizirati obalu Mediterana i sjeverne Afrike. Generalno je prihvaćeno ipak da je globalizacija velikih razmjera započela 1820-ih godina, te da je u 19. i 20. stoljeću povezanost svjetskih kultura i ekonomija bila na razini kao nikad prije u povijesti svijeta. (O'Rourke i Williamson, 2012)

U periodu prije dva svjetska rata, ekonomska globalizacija je doživjela svoj vrhunac, no ratovi i velika depresija između njih, značajno su usporili proces ekonomske globalizacije (Fischer, 2003). Tek je međunarodni financijski red koji je bio uspostavljen nakon drugog svjetskog rata konferencijom u Bretton Woods-u omogućio da se do 1973. godine stupanj globalne razmjene vrati na razinu iz 1913. godine, te se od tada kontinuirano povećava do danas (Fischer, 2003). Kao što je već navedeno, ekonomska globalizacija može imati različite učinke na zemlje i pojedince, ovisno o brojnim čimbenicima. Jedan od pozitivnih učinaka globalizacije je povećanje ekonomske aktivnosti i generiranje novih poslova. Primjerice, globalna proizvodnja je porasla gotovo 20 puta u posljednjih 50 godina, dok se stopa siromaštva smanjila sa 42% u 1981. godini na 10% u 2015. godini. (Rudra i Milner, 2015).

Osim toga, pozitivan učinak globalizacije vidi se i u smanjenju troškova i povećanju efikasnosti proizvodnje. Globalizacija omogućuje zemljama da se specijaliziraju za proizvodnju proizvoda za koje imaju konkurentsku prednost, što može smanjiti troškove proizvodnje i povećati efikasnost. Prema istraživanju Rudra i Milner (2015), globalizacija je značajno doprinijela smanjenju troškova proizvodnje i porastu efikasnosti u zemljama u razvoju.

S druge strane, neki od negativnih utjecaja globalizacije uključuju povećanje nejednakosti, slabljenje radničkih prava i smanjenje zaštite okoliša. Stiglitz (2003) ukazuje na to da su neoliberalni modeli, koji promoviraju deregulaciju i liberalizaciju tržišta, uvelike doprinijeli tim negativnim učincima. On smatra da su takvi modeli omogućili bogatima da postanu još bogatiji, dok su siromašni postali još siromašniji, stvorili visoku razinu nejednakosti, te smanjili demokratske procese u društvu.

U literaturi postoje različite vrste globalizacije, a svaka od njih ima svoj pogled na to kako se globalizacija manifestira u svijetu. Prvo, hiperglobalizacija promatra globalizaciju kao neizbježan i pozitivan proces koji proizlazi iz zapadnog liberalizma nakon perioda Hladnog rata. Drugo, državno orijentirana (*engl. state-focused*) globalizacija osporava koncept hiperglobalizacije, te navodi da ideja nacionalne države nije potpuno nestala, već preživljava kroz velike korporacije koje globalno šire svoju prisutnost i kulturu. Treći put je podvrsta globalizacije koja vjeruje kako vlade trebaju ponovno oblikovati ekonomiju, društvo i politiku kako bi se prilagodili modernizaciji koju donosi globalizacija. (Dannreuther i Rohit, 2000)

Drugo područje istraživanja u koje se ulazi ovim diplomskim radom je istraživanje militarizacije ili militarizma koji se definira kao vjerovanje ili želja da vlada ili ljudi unutar vlade održavaju snažnu vojnu sposobnost i da je agresivno koriste kako bi promovirali nacionalne interese i vrijednosti (New Oxford American Dictionary, 2022). Ovo može implicirati slavljenje vojske i ideala profesionalne vojne klase unutar društva, kao i slavljenje većinskih politika unutar države koje su usko vezane uz vojnu administraciju (npr. stratokracije, vojni odbori (junte)). (New Oxford American Dictionary, 2022)

U tim okvirima, Buchanan (2006) tvrdi sljedeće:

„Ideja da bi se rat trebao smatrati logičko i nužno proširenje politike je dobilo značenje s Clausewitzom, ali on je jednostavno stavio u filozofsku formu ono što je već znano i prihvaćeno u vladama diljem svijeta: Oružja su legitiman način ostvarivanja političkih ciljeva.“

Politički ciljevi su često vezani uz ekonomske ciljeve, pa tako Buchanan (2006) tvrdi da je militarizam ono što zapravo povezuje „*mračne impulse nasilno nastrojenih zemalja da prisile one manje na sve što žele.*” Nadalje, isti autor tvrdi kako je tijekom povijesti, militarizam bio ključan element imperijalističkih i ekspanzionističkih ideologija koje su bile prisutne kod mnogih država tijekom povijesti, a da najraniji primjeri sežu do antike, Rimskog carstva pa do Azteka, Prusije, Osmanskog carstva, Sovjetskog saveza i Sjedinjenih Američkih Država. (Buchanan, 2006)

Drugi autori smatraju kako je militarizam ideologija koja se temelji na veličanju rata i ratne industrije (Eastwood, 2008), dok se također dovodi u pitanje sociološko značenje militarizma i utjecaj na socio-ekonomsko stanje pojedinca. U totalno militarističkom društvu, prava pojedinaca bi bila znatno smanjena zbog velike prisutnosti vojske i vojnog utjecaja u društvu (Eastwood, 2008). Buchanan (2006) i Eastwood (2008) se, dakle slažu oko toga da je militarizam na lokalnoj razini zastupljen u malim državama trećeg svijeta, te da će, u slučaju ako se proširi globalno, imati i globalne ekonomske i socijalne posljedice.

Dakle, globalna militarizacija može proizaći kao posljedica svjetskog rizika, potrebe za intervencijom ili kao način da se umjetno kratkotrajno ojača gospodarstvo države (Eastwood, 2008). Globalna militarizacija bi, prema tome bila globalna želja za jačanjem vojske i slavljenjem vojnih politika na globalnoj razini.

Najbolji primjeri globalnog militarizma bi bili ratovi koji su bili vođeni 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća u Vijetnamu, i Afganistanu. (Mazzar, 2020). Na globalnoj su razini ti ratovi bili velika projekcija snage dva najveća konkurenta u proizvodnji (konvencionalnog i nuklearnog) oružja. Preko globalne militarizacije, države s velikim fokusom na vojsku i obranu mogu iskoristiti projekciju moći pomoću svoje vojske i vojnih projekata kako bi ostvarili kratkoročne ili dugoročne operativne, strateške i ekonomske ciljeve (Mazzar, 2020).

Paradoksalno, ono što se smatra da je potaknulo globalnu militarizaciju u 21. stoljeću jest zapravo razdoblje mira, barem do 11. rujna u SAD-u. (Guzzini, 2017). Globalna militarizacija je ono što je pokrenulo razgovore o vanjskoj politici i utjecalo je na interpretaciju međunarodnih događaja od 1990. godine, te je između ostaloga i 'pripremila teren' za ekspanziju NATO saveza i Rusku invaziju Krimskog poluotoka 2014. godine (Guzzini, 2017)

Važno je istaknuti da militarizacija ne mora nužno biti vezana uz vojsku i vojne projekte, već može biti vezana i uz civilne službe čija je svrha očuvanje sigurnosti pojedinaca i društva, a u njih se ubrajaju policija, vojna policija i razne društveno policijske organizacije poput žandara u Francuskoj ili granične patrole u SAD-u (NGOs of the border Encuentro, 2001).

Buchanan (2007) i NGOs of the border Encuentro (2001) naglašavaju kako je ubrzana militarizacija upravo tih službi štetna i kontraproduktivna za društvo. Zapravo, militarizacija policijskih sila dolazi kao nuspojava ubrzane militarizacije vojske, čija se doktrina počinje primjenjivati u policijskoj sili (NGOs of the border Encuentro, 2001), dok su s druge strane, uslijed povećanja terorističkih prijetnji, anti-terorističke jedinice pojedinih zemalja opremljene s boljom opremom i tehnologijom nego vojne jedinice (Buchanan, 2007).

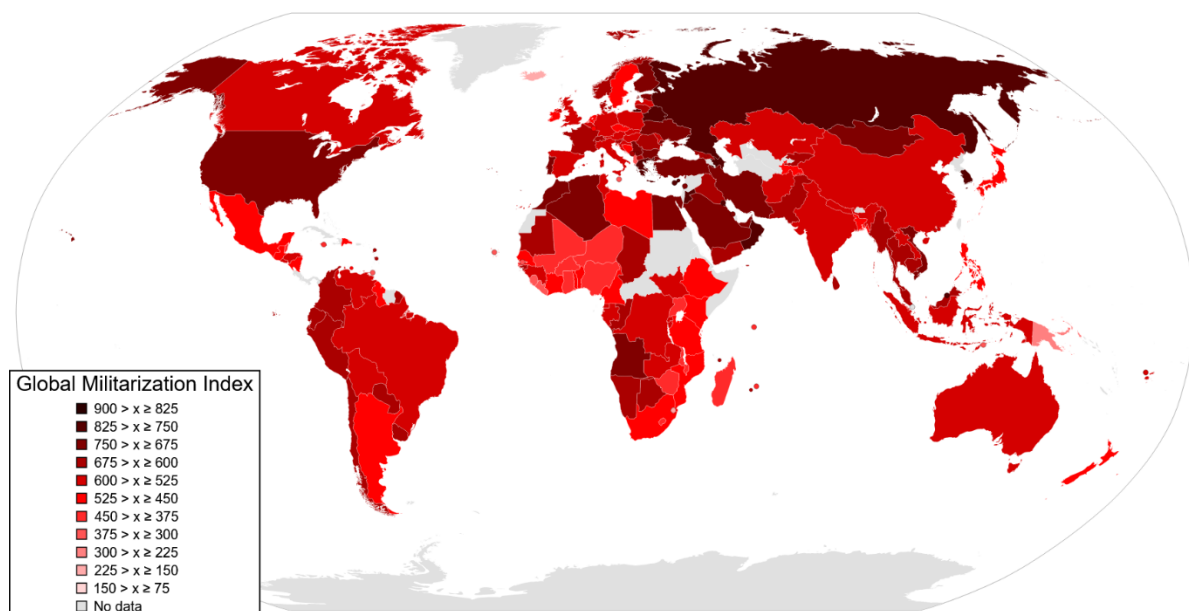
Globalna militarizacija, dakle, spaja opisana dva pojma u agregiran skup podataka koji možemo i mjeriti Globalnim indeksom militarizacije (GMI) (*engl. Global militarization index*). GMI nam pokazuje relativnu težinu i važnost vojnog aparata u jednom pokazatelju u usporedbi s cijelim društvom. U tu svrhu, GMI se koristi sljedećim indikatorima:

- **Indeks vrijednosti vojne potrošnje** (*engl. Military Expenditure Index Score*) koji daje usporedbu vojne potrošnje s BDP-om i rashodima za zdravstvo (kao postotak BDP-a)
- **Indeks vrijednosti ljudstva** (*engl. People Index Score*) koji prikazuje kontrast između broja ukupnih (para)vojnih sila s brojem liječnika, i sveukupnom populacijom

- **Indeks vrijednosti teškog naoružanja** (*engl. Heavy Weapons Index Score*) koji stavlja u omjer broj teškog naoružanja dostupnog državi i sveukupnu populaciju.

GMI indeks, dakle, pokazuje globalnu razinu militarizacije koja se odražava na politiku i ekonomiju određene države (Bonn International Center for Conversion, 2022).

Na slici 1. daje se prikaz GMI pokazatelja u svijetu. Iako se čini kao da su rezultati očekivani, mnogo manjih zemalja zapravo okupira prvih pet mjesta dok je prva velika zemlja, Rusija, tek na šestom mjestu. Na prvom mjestu je Izrael, dok se prva članica Europske unije pojavljuje na sedmom mjestu, a radi se o Grčkoj.

Slika 1. GMI pokazatelji u svijetu – tamnija boja označava veći stupanj militarizacije. Izvor: Bonn International Center for Conversion (2014)

Prvo mjesto Izraela na ovoj ljestvici nije iznenađenje s obzirom na njihovu povijest u zadnjih 50 godina, dok je Grčka na visokom mjestu jer je u 2020. godini trošila 2.8% svog BDP-a na vojne izdatke (World Bank, 2022). Naime, članice NATO-a, prema dogovoru iz 2006. godine bi trebale odvajati 2% BDP-a na vojsku (NATO, 2022). Do 2022 godine, godišnji troškovi NATO saveza na obranu i vojsku si bili otprilike 2.5 milijarde eura (NATO, 2022) koji su išli na plaće vojnicima, vojnu infrastrukturu i globalne vojne projekte.

2.2 Povijest i razvoj globalnih militarističkih projekata

S procesima globalizacije su se militarističke tendencije počele ubrzano širiti svijetom. Iako zajednički militaristički projekti vuku svoje korijene još iz srednjeg vijeka kada su nacije osiguravale saveze putem vjenčanja plemstva, pravi globalni militaristički projekti pojavili su se nakon prvog svjetskog rata kada se osnovala Liga Nacija (Tomuschat, 1995) čija je glavna svrha bila održavanje svjetskog mira. Vojne suradnje nakon toga su postale sve učestalije, države su provodile zajedničke vojne vježbe, dijelile te prodavale nacрте za vojne avione, tenkove i oružje (Tomuschat, 1995)

Tijekom Hladnog rata, razina povezanosti između država članica 'zapadnog bloka' i 'istočnog bloka' je dosegla nove razine kada su se formirali vojni savezi NATO i Varšavski pakt koji su služili kao savezni paktovi članica koje bi bile pozvane zajedno u rat ako bi političke tenzije eskalirale (poput 1962. tijekom Kubanske raketne krize) (Office of the Historian, 2022).

NATO je igrao važnu ulogu u održavanju sigurnosti u Europi od njegovog osnutka 1949. godine. Tijekom Hladnog rata, NATO je imao ključnu ulogu u sprečavanju sovjetskog širenja i održavanju ravnoteže snaga u Europi. (Bitzinger, 2009) Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine i raspuštanja Varšavskog pakta 1991. godine, NATO se prilagodio novim sigurnosnim izazovima i počeo širiti svoje članstvo. (NATO Review Annual Report, 2021)

Jedna od ključnih uloga NATO-a u Europi je osiguravanje sigurnosti svojih članica putem vojnih vježbi i zajedničkih operacija. U 2018. godini, NATO je proveo više od 100 vježbi u Europi, uključujući veće vježbe kao što su Trident Juncture u Norveškoj i Saber Strike u Poljskoj i na Baltiku. NATO također ima stalnu prisutnost u Europi putem svojih snaga u stalnoj pripravnosti (NATO Response Force) i baltičke zračne policije (Baltic Air Policing). (NATO Review Annual Report, 2021)

Nadalje, NATO ima važnu ulogu u jačanju vojne sposobnosti svojih članica kroz suradnju na razvoju obrambenih kapaciteta i tehnologije. Primjerice, u srpnju 2018. godine, NATO je uspostavio zajednički fond za financiranje obrambenih projekata, koji je osmišljen kako bi potaknuo razvoj novih tehnologija i sustava. (NATO Review Annual Report, 2021). Prema izvještaju NATO-a za 2021. godinu, provedeni su značajni naporі u jačanju sigurnosti članica, uključujući modernizaciju sposobnosti, širenje suradnje s drugim međunarodnim

organizacijama, te podršku državama izvan saveza u jačanju njihove sigurnosti. (NATO Review Annual Report, 2021). Međutim, neki ističu i drugu stranu pozivajući se na Dwight Eisenhowera koji je rekao kako je vojno-industrijski kompleks opasan za ekonomsko i političko stanje zemlje, te da velik vojno-industrijski kompleks koji može diktirati ekonomsku i političku okolinu države mora biti profitabilan, a da bude profitabilan, država mora ratovati. (Roland, 2009).

Današnji globalni vojni projekti odražavaju se u onima iz prošlosti, kao što je NATO pakt, ali i u vojno-ekonomskim sporazumima današnjice. Jedan od najvećih primjera je projekt Lockheed-Martinovog F-35 višenamjenskog lovca koji je tijekom svog životnog vijeka omogućio zapošljavanje više od 254 000 kvalificiranih ljudi diljem SAD-a i u kojeg je učlanjeno više zemalja, uključujući i nekoliko zemalja članica EU poput Nizozemske, Danske, Norveške, Italije, Belgije i Poljske. (Lockheed Martin, 2020).

Dakle, preko procesa globalizacije, vojno-industrijski kompleks se pretvorio u internacionalni sustav vojno-industrijskih korporacija koje dominiraju svjetskom vojnom proizvodnjom. (Staples, 2000) Tu se među ostalima izdvajaju već spomenuti Lockheed Martin, Boeing, BAE Systems (prijašnji British Aerospace), Raytheon, Thomson-CSF, i DaimlerChrysler Aerospace. Ove korporacije, nekada u nacionalnom vlasništvu, postale su transnacionalne, s izrazito velikim prihodima i izuzetno velikom ekonomskom i političkom moći (Staples, 2000).

Boeing primjerice, je jedan od najvećih dobavljača vojnih aviona, helikoptera, bombardera i bojnih raketa u svijetu s prihodima od preko 50 milijardi dolara (Staples, 2000), te je jedan od najvećih izvoznika vojne tehnologije u zapadnom svijetu (izvozi u više od 145 država). Osim toga, zaposlenike zapošljavaju u 60 različitih država, pri čemu je njihov broj zaposlenih preko 200.000 (Staples, 2000).

U Europi je primjer ovakve korporacije BAE Systems korporacija koja je preuzela vlasništvo nad GEC Marconi korporacijom, koja je bila podružnica General Electric korporacije. (Staples, 2000). Iako je do kasnih 1990-ih godina, ovakvo trans-atlantsko spajanje obrambenih i vojnih poduzeća bilo izričito zabranjeno zbog nacionalne sigurnosti, 1999. godine Pentagon je priznao da je takvo spajanje neizbježno.

Nadalje, kao primjer na području EU, je vojna korporacija iz Francuske - Aerospatiale Matra - koja se spojila s njemačkim Daimler Chrysler Aerospace i španjolskom korporacijom CASA, kako bi postale jedan od najvećih dobavljača vojne avio tehnologije u Europi. (Staples, 2000). Naime, korporacije koje proizvode oružje i vojnu tehnologiju se sve više udružuju s ciljem preuzimanja dominantnog udjela na globalnom tržištu vojne tehnologije.

Trenutno, kriza u Ukrajini je ponovno potaknula države diljem Europe da podignu razinu vojne potrošnje. Za ilustraciju, trenutna vrijednost oružja i vojne pomoći koju je Ukrajina dobila samo od SAD-a je procijenjena na 20 milijardi američkih dolara, uz očekivanja daljnjeg rasta. (POLITICO, 2022)

2.3 Učinci globalne militarizacije na ekonomiju

Nedvojbeno je činjenica da globalna militarizacija ima velik utjecaj na ekonomiju, što i pokazuju brojna istraživanja. Primjerice, Acemoglu i Yared (2010), te Cope i Ness (2022) ističu da militarizacija donosi sa sobom pozitivne utjecaje na generiranje poslova i međunarodnu razmjenu. Kada govorimo o generiranju poslova, ovdje se primarno misli na vojno industrijski kompleks koji zahtijeva brojne visoko-kvalificirane radnike. Kako napreduje (vojna) tehnologija, tako i države imaju potrebu modernizirati svoju vojsku.

Primjerice, samo u SAD-u je 2022. godine u vojnoj industriji zaposleno više od 45 000 visoko obrazovanih ljudi (inženjera, ekonomista, fizičara i sl.) (World Bank, 2022). Naime, pokazano je da se u prosjeku vojske moderniziraju u ciklusima, otprilike svakih 40 godina. Zadnja velika modernizacija dogodila se 1980. i sada ponovno u 2020. godini (Association of the United States Army, 2022). Međutim, vojna tehnologija se zapravo razvija i puno brže, s prosjekom od 5 do 8 godina za novi razvoj ili novu inovaciju.

Acemoglu i Yared (2010) analiziraju utjecaj globalne militarizacije na međunarodnu razmjenu, a rezultati pokazuju da militarizacija jedne države pozitivno utječe na njezinu trgovinsku bilancu. Koje je logično objašnjenje za to? Vraćamo se ponovno na termin iz prošlog poglavlja, a to je projekcija snage. Projekcija snage jedne države je ono što uvelike može utjecati na socio-ekonomsko blagostanje (Mazzar, 2020).

Uzmimo na primjer događanja u Omanskom zaljevu od 1988. pa sve do kraja Busheve administracije 2009. godine, gdje su SAD svojom vojskom, mornaricom i zrakoplovstvom projicirale svoju snagu nad Iranom i državama poput Pakistana, Iraka te ostalih zaljevskih država. Strateški se pozicionirajući u zaljevu Omana s nosačima aviona, SAD su mogle diktirati tok razmjene nafte i ostalih dobara u svoju korist. (Mazzar, 2020).

Bina (2006) zapravo tvrdi da je upravo nafta jedan od ključnih inputa koji utječu na ekonomiju, stoga ne čudno je SAD svojom projekcijom snage u Omanskom zaljevu osigurao tijekom tog resursa.

Nadalje, kao zanimljiv primjer možemo izdvojiti i razdoblje 80-ih godina dvadesetog stoljeća kada je Argentina imala teritorijalne pretenzije na Falklandsko otočje koje su htjeli preuzeti od Velike Britanije koja je tada bila pod vodstvom konzervativne stranke Margaret Thatcher. Britanija je u to vrijeme bila u ekonomskim izazovima zbog propadajuće industrije te politike Thatcher zbog koje su mnogi izgubili posao, što je i kulminiralo argentinskom objavom rata (Freedman, 1998). Međutim, Velika Britanija je, uz pomoć saveznika, uspjela oporaviti svoju ekonomiju i doći na razinu razvoja kao ostale države EU – primjerice Njemačka i Francuska (Leclerc-Desjardins, 2018), a nakon konflikta je došlo i do porasta popularnosti konzervativne stranke u Britaniji (Freedman, 1998). Argentina je s druge strane prošla mnogo lošije, s puno građanskih ustanaka te rekordnom stopom inflacije koja je vidljiva još i danas kao i padom BDP-a per capita. (World Bank, 2022)

U radu "The political economy of militarism", objavljenom u "Oxford Handbook of Economic Imperialism", Elveren (2020) naglašava "teoriju ekonomije trajnog oružja" prema kojoj militarizam stabilizira kapitalistički sustav tako što djeluje protiv "trajne prijetnje prekomjerne proizvodnje".

Drugim riječima, prema ovoj teoriji vojna potrošnja sprječava prijetnju prekomjerne proizvodnje učinkovitije od drugih oblika državne potrošnje, jer vojna ulaganja nisu produktivna ulaganja. Dakle, ova teorija tvrdi kako su oružje i vojna tehnologija luksuzna dobra koja nemaju produktivnu vrijednost. Međutim, teorija se može i dovesti u pitanje s obzirom da vojna tehnologija postaje sve više specijalizirana, što umanjuje opisanu stabilizacijsku funkciju (Elveren, 2020; Cope i Ness, 2020)

Elveren (2020), nadalje ističe da postoje tri teorije o povezanosti vojne potrošnje i ekonomskog rasta. Prva govori da je vojna potrošnja korisna za ekonomiju jer dovodi do fiskalne ekspanzije i veće agregatne potražnje, te se time povećava zaposlenost i BDP.

Druga teorija ističe da velika potrošnja na vojsku zapravo dovodi do smanjenja ekonomskog rasta zbog toga što su ti resursi mogli biti uloženi u sektore poput obrazovanja i/ili zdravstva. Nadalje, ova teorija ističe kako uvoz oružja ili vojne tehnologije može pogoršati trgovinsku bilancu. Konačno, treća teorija tvrdi da ne postoji kauzalna veza između vojne potrošnje i ekonomskog rasta (Elveren, 2020)

Brojna istraživanja su fokusirana upravo na analizu veze između ekonomskog rasta i vojne potrošnje. Alptekin i Levine (2012), metodom meta analize na uzorku od 32 empirijske studije, istražuju vezu između ekonomskog rasta i vojne potrošnje. Rezultati njihovog istraživanja pokazuju da vojna potrošnja pozitivno utječe na ekonomski rast, i da je taj efekt najviše primijećen kod zemalja u razvoju. U meta analizi 48 znanstvenih radova, Churchill i Yew (2018) potvrđuju rezultate koje su dobili Alptekin i Levine (2012), ali i naglašavaju da s proširenjem skupa podataka veza između vojne potrošnje i ekonomskog rasta postaje negativna. Suprotno od toga, Dunne, Smith i Willenbockel (2005) zaključuju da ne postoji veza između vojne potrošnje i ekonomskog razvoja, ili je toliko malena da je zanemariva.

Konačno, Irandoust (2017) ispituje odnos između militarizma i globalizacije za 15 zemalja s najvećom vojnom potrošnjom u razdoblju od 1990. do 2012. godine. Militarizam, naime, doprinosi napetostima ili dovodi do sukoba među zemljama, stoga su druge ekonomske varijable (kao što su zaposlenost, izravna strana ulaganja i trgovina) pod njegovim utjecajem. Autor pokazuje u kakvoj je vezi vojna potrošnja sa globalizacijom. Rezultati pokazuju da su vojna potrošnja i globalizacija povezane u većini zemalja. Unatoč sve većoj ulozi globalizacije, rezultati pokazuju da vojni izdaci rastu i ukazuju na jačanje nacionalističkih osjećaja i militarizma. Ističe se da bi promjene unutarnjih političkih i gospodarskih uvjeta mogle usporiti proces globalizacije. Rezultati su u skladu s rezultatima Acemoglua i Yareda (2010) koji zaključuju da visoka vojna potrošnja ugrožava globalizaciju.

Dakle, nema jedinstvenog odgovora na pitanje o prirodi veze između vojne potrošnje i rasta, te drugih analiziranih varijabli. Razlozi mogu biti mnogobrojni, od veličine uzorka, vremenskog perioda koji se analizira, postojećeg stupnja razvoja zemalja u uzorku, a postoje i egzogeni faktori na koje se ne može utjecati (kao što su sigurnosne prijetnje, terorizam i sl.) (Elveren, 2020).

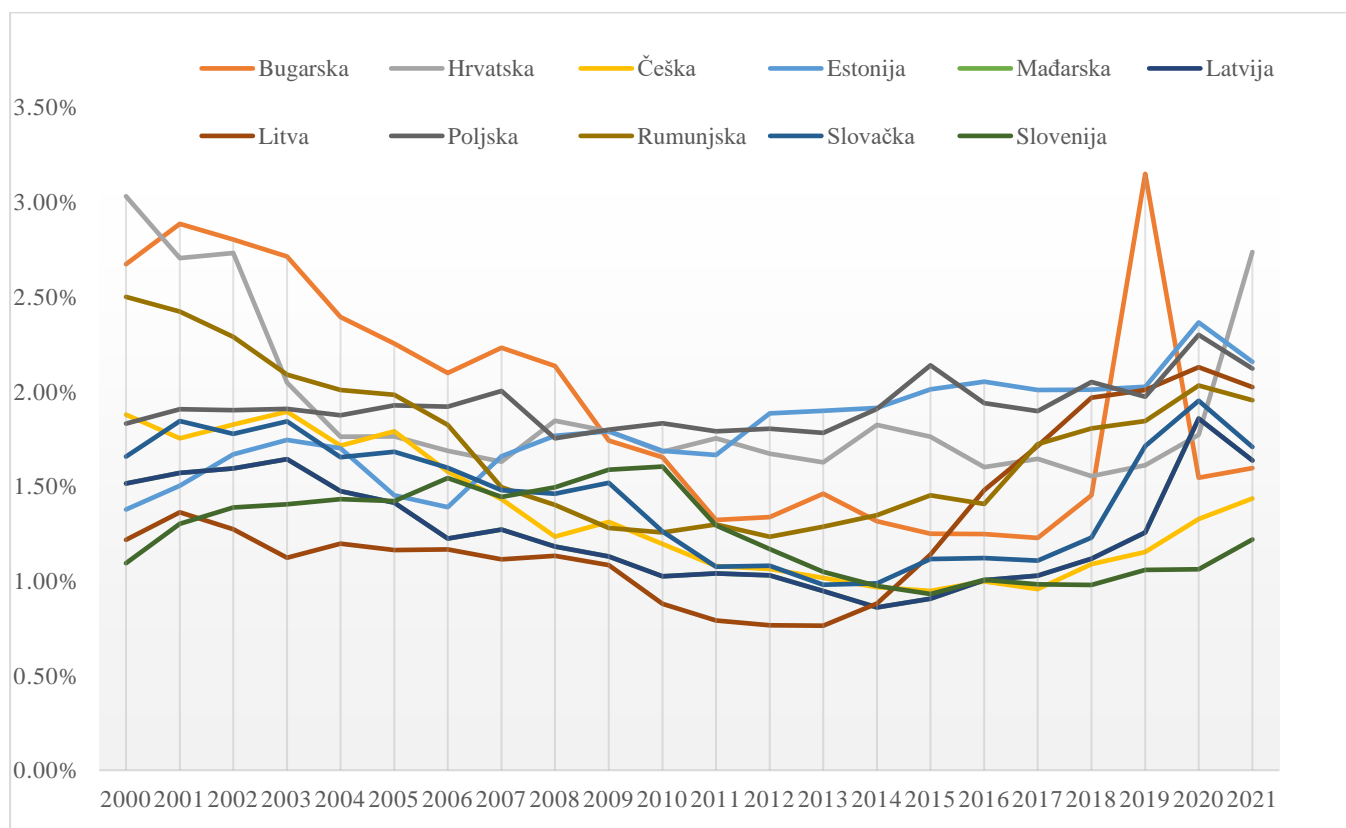
3. VOJNA POTROŠNJA U EUROPSKOJ UNIJI

3.1 Trendovi u vojnoj potrošnji u Europskoj Uniji

Za potrebe diplomskog rada, podaci o vojnoj potrošnji za razdoblje od 2000. do 2021. godine preuzeti su sa SIPRI stranice (milex.sipri.org/sipri). Podaci pokazuju da vojna potrošnja u Europskoj uniji fluktuirala između članica. Međutim, potrebno je naglasiti da nisu sve države članice EU također i članice NATO saveza, što značajno utječe na njihovu vojnu potrošnju. Te zemlje su: Austrija, Švedska, Finska, Cipar, Malta i Irska.

Za početak, na grafikonu 1 možemo vidjeti trend vojne potrošnje u zemljama središnje Europe za razdoblje od 2000. do 2021. godine.

Grafikon 1 – vojna potrošnja u zemljama središnje Europe (kao udio BDP-a). Izvor podataka: SIPRI, pristupljeno 2023.

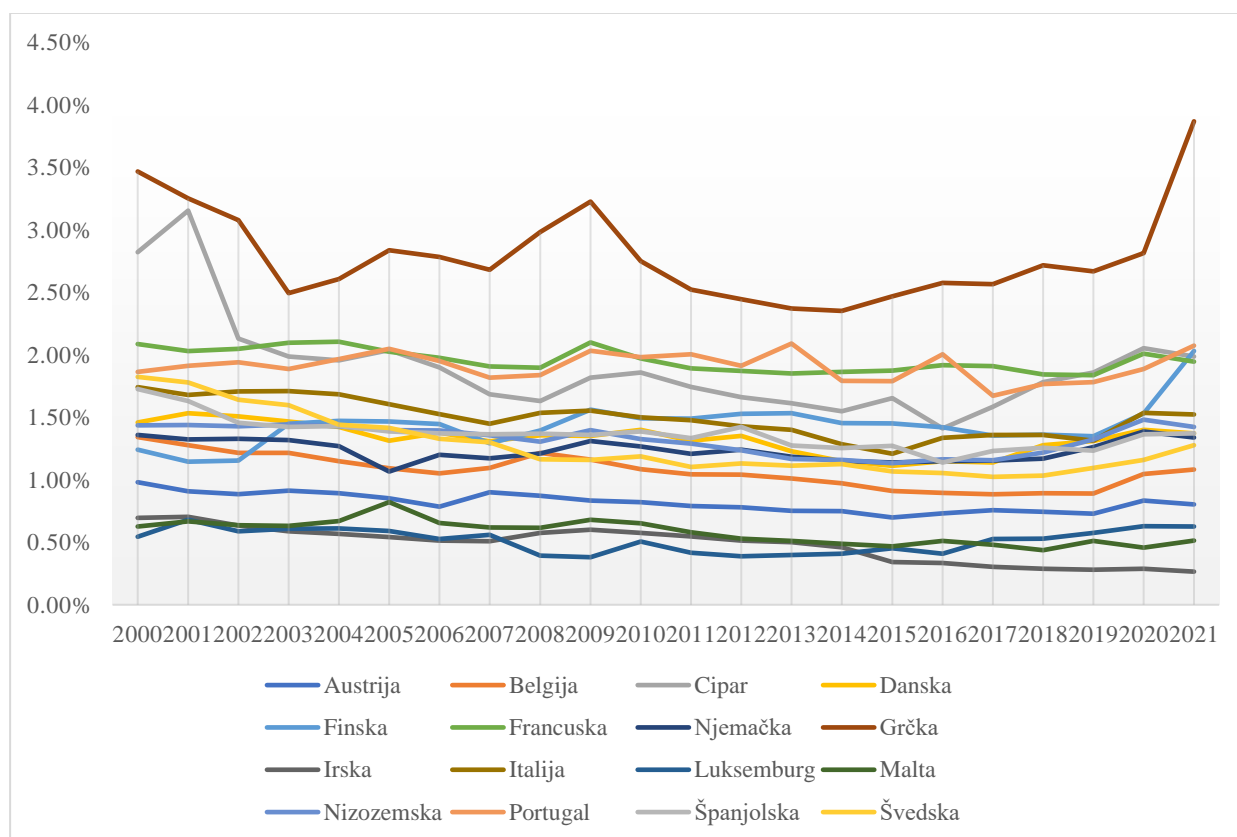

Iz grafikona možemo vidjeti da je na primjer Hrvatska, 2000. godine trošila više od 3% BDP-a na vojsku, nakon čega je uslijedio nagli trend smanjivanja. Takav podatak ne čudi, s obzirom na poslijeratno stanje u Hrvatskoj u to vrijeme i demobilizaciju ratne vojske. Što se tiče ostalih zemalja, na grafikonu možemo vidjeti kako postoji trend održavanja vojne potrošnje između 1% i 2% BDP-a, s nekoliko izuzetaka. Bugarska je 2019. godine imala veće izdatke nego ostale zemlje članice EU iz središnje Europe, isto kao i Hrvatska 2021. godine, što se poklapa s hrvatskom kupovinom Rafale borbenih aviona od Francuske. Republika Hrvatska imala je otvoren dijalog s više zemalja (naročito Izraelom i SAD-om), a na kraju se vlada Hrvatske odlučila za francuske višenamjenske borbene avione Rafale putem ratificiranog kupoprodajnog ugovora (Tabak, 2021).

Sve zemlje s grafikona 1 su članice NATO saveza, ali njihovi izdaci na vojsku fluktuiraju ispod preporučene granice NATO saveza od 2%. Jedino Estonija od 2015. godine drži svoju vojnu potrošnju na razini oko 2% BDP-a. Estonija je, zajedno s Poljskom, jedna od okosnica NATO-ovog istočnog bloka obrane, koji je i povijesno dobro pripremljen radi geopolitičkih tenzija s Rusijom i Bjelorusijom. (NATO, 2022)

Na sljedećem grafikonu priloženom ispod prikazan je trend vojne potrošnje zemalja zapadne Europe, među kojima postoje još veće fluktuacije.

Grafikon 2. Vojna potrošnja u zemljama zapadne Europe (kao udio BDP-a). Izvor podataka: SIPRI.

Iz grafikona 2 možemo vidjeti kako je prosječna vrijednost vojne potrošnje zemalja zapadne Europe između 0,75% i 2%, što je puno veći raspon nego u zemljama središnje Europe. Cipar se ovdje ističe kao prvi statistički izuzetak, koji je 2000. počeo povećavati vojnu potrošnju nakon čega se potrošnja smanjuje na oko 1,85%, što je europski standard.

Jedina država članica EU koja konstantno ima vojnu potrošnju između 2% i 3% BDP-a jest Grčka, koja održava tu relativno visoku razinu još od 1995. godine usprkos brojnim krizama. Grčka je također jedna od država u EU u kojoj je nužno da muškarci od 18 do 45 godina odsluže obavezni vojni rok u trajanju od jedne godine.

S druge strane, država članica EU koja ima najmanju vojnu potrošnju je Irska, koja je 2021. zabilježila 0,26% BDP-a. Taj podatak pokazuje nam da Irska troši čak manje i od Luksemburga, koji je potrošio ukupno 0,63% svog BDP-a na vojne izdatke u 2021. godini. Irska, kao i Luksemburg, nije dio NATO saveza.

Možemo ipak vidjeti kako na grafikonu 1 i 2 postoji značajna točka u kojem se vojna potrošnja smanjuje kod većina država, a to je 2008. godina, godina početka globalne financijske krize.

Već sljedeće godine, 2009., državni izdaci na vojsku padaju u prosjeku za 0,15% BDP-a u većini država, dok su neke države pokušale održati istu razinu. Tek od 2014. godine pa nadalje se vojna potrošnja vraća na razine prije krize.

Prikazani podaci ne pokazuju veliku stopu militarizacije u zemljama Europske Unije. Iako podatci za 2022. nisu još dostupni, s obzirom na događanja na istoku i krizu u Ukrajini, očekuje se trend porasta vojne potrošnje, iako ne kod svih zemalja članica EU u istoj mjeri.

Ako bi interpretirali podatke ovisno o veličini zemalja, manje zemlje članice EU poput Slovenije, Slovačke i Estonije imaju lakši zadatak održavanja vojske i time imaju posljedično manje izdatke. Primjerice, Estonija ima samo sedam uporabljivih letjelica, te prepuštaju drugim zemljama poput Finske i Poljske da štite suverenitet njihovog neba (uz lokalnu protuzračnu obranu). (Estonian Ministry of Defense, 2023)

Za usporedbu podataka za EU s globalnom razinom potrošnje, postojeći podaci ukazuju da suna globalnoj razini vojni izdatci iznosili 2,1% BDP-a u 2021. godini, dok u Europskoj Uniji taj prosjek iznosi 1,5% (World Bank).

3.2 Pregled postojećih istraživanja o učincima vojne potrošnje na ekonomiju

Ovo poglavlje počinje analizom rada Acemoglua i Yareda (2010) koji su analizirali učinak militarizacije (preko vojne potrošnje) na trgovinu između različitih država u razdoblju od 1985. do 2005. godine. Ova analiza primarno obuhvaća velike zemlje poput SAD-a, Rusije, Kine i Velike Britanije. Rezultati koje su autori dobili upućuju na to da su zemlje s većom vojnom potrošnjom, i zemlje koje svjedoče većoj militarizaciji među svojim trgovinskim partnerima zabilježile relativno manje povećanje međunarodne trgovine. Također pokazuju da parovi zemalja koji bilježe veće zajedničko povećanje militarizacije imaju relativni pad bilateralne trgovine. Dakle, autori pokazuju da militarizacija negativno utječe na međunarodnu trgovinu. Nadovezujući se na istraživanje Acemoglua i Yareda (2010), Manuchehr (2018) analizira vezu između vojne potrošnje i globalizacije, na primjeru većeg broja zemalja pa tako i nekih zemalja članica Europske unije (Francuske, Njemačke i Italije).

Manuchehr (2018) pokazuje da postoji obrnuto proporcionalna veza između militarizacije i indeksa globalizacije, ali i da jačina utjecaja zavisi od zemlje do zemlje i ostalim ekonomskim kriterijima. Implikacija njegovih rezultata jest da povećanje vojne potrošnje posljedično povećava nastupanje vojnog konflikta u budućnosti, a takva očekivanja usporavaju ekonomske i globalizacijske procese.

Bina (2006) pristupa istraživanju s aspekta nafte kao ključnog faktora u ekonomijama koje su pod utjecajem militarizacije. Naime, Bina (2006) spominje kako je američka invazija Iraka bila varka kako bi se osigurao strateški važan resurs za zapadne proizvođače nafte te da je to bilo ključno za daljnji razvoj ekonomija SAD-a i Velike Britanije tijekom ranih 2000-tih godina, koja je do tada stagnerala zbog njihovih nesuglasica s kartelima nafte, poput OPEC-a.

Prema analizi Spanglera (2006), koji istražuje postoji li efekt prelijevanja (engl. spill-in) kod vojnog trošenja SAD-a na države članice EU, ispostavilo se da kod država Europske unije postoji efekt slobodnog jahača. Naime, Spangler (2006) primjenom dinamične panel analize, pokazuje da vojna potrošnja SAD-a negativno utječe na Europsku potražnju za vojnom potrošnjom. (Spangler, 2006) Također, analizom ukupne vojne potrošnje SAD-a i regionalne vojne potrošnje (koja je primarno fokusirana na američke trupe i baze u Europi), autor

zaključuje da regionalna vojna potrošnja SAD-a ima minimalan utjecaj na europsku vojnu potrošnju. (Spangler, 2006)

Autor zaključuje da trenutni status quo nije održiv u dugom roku, jer pogoršava odnose između SAD-a i njenih europskih saveznika te ostavlja Europu slabo pripremljenom za iznenadne krize. (Spangler, 2006) Ta slaba pripremljenost za krize mogla je biti vidljiva i u reakciji na aneks Krimskog poluotoka 2014. godine, kao i nespremnosti na invaziju Ukrajine od strane Rusije koja traje od veljače 2022. godine (POLITICO, 2022)

Što se tiče država u razvoju, Dunne (2000) zaključuje kako vojna potrošnja zapravo šteti ekonomiji više nego što joj pomaže. Dunne (2000) ističe kako je većina teoretskog saznanja po pitanju učinka vojne potrošnje sadržana u Kejnezijanskoj teoriji. Prema Smithu i Smithu (1980) kako je citirano u Dunne (2000), ta teorija je stvorila podlogu za sva buduća istraživanja o vojnoj potrošnji jer je bila uspješnija kao alat za istraživanje utjecaja vojne potrošnje u zemljama u razvoju nego neo-klasični pristup koji pristupa državi kao 'neutralnom igraču' koji pokušava ostvariti optimalnu kombinaciju oportunitetnih troškova i sigurnosnih koristi vojne potrošnje kako bi se maksimizirao nacionalni interes. (Biswas i Ram, 1986., citirano u Dunne, 2000)

Dunne (2000) opisuje nekoliko kanala kroz koje vojna potrošnja može utjecati na ekonomski rast:

- Rad preko kojeg vojna potrošnja može imati pozitivan i negativan učinak (pozitivan u tome da vojska može *obrazovati* ljude s administrativnim i tehničkim vještinama koje mogu primijeniti u svakodnevnom životu, a negativni u tome da može ono malo kvalificirane radne snage koja postoji u zemljama u razvoju preusmjeriti od ostalih industrija).
- Kapital putem kojeg vojna potrošnja može imati pozitivne i negativne učinke na štednju i investicije (ako je vojna potrošnja financirana porezima, buduće štednje na vojnu potrošnju mogu biti manje, a budući da se u zemljama u razvoju vojna potrošnja teško može u potpunosti financirati iz poreza, često dolazi do tiskanja novog novca što posljedično diže inflaciju i smanjuje štednju).
- Međunarodna trgovina pri čemu će učinak vojne potrošnje na vanjskotrgovinsku bilancu ovisiti o tome proizvodi li zemlja oružje i dobiva li vojnu pomoć (uvoz oružja

će, u većini slučajeva staviti veliki pritisak na ekonomiju, te će tako pridonijeti povećanju vanjskotrgovinskog deficita)

- Potražnja (povećanje vojne potrošnje u situaciji kad je ekonomija ispod razine pune zaposlenosti će dovesti do multiplikativnog povećanja outputa, ali je upitno da li je vojna potrošnja u odnosu na sve druge pravi način za ostvarivanje rasta).
- Socio-politički kanal u okviru kojeg vojna potrošnja kreira uvjete za daljnji razvoj, ali u većini slučajeva je vojna industrija u odnosu na druge neproduktivna te vojna potrošnja i militarizacija utječu loše na ekonomiju (postoji puno drugih grana ekonomije u koje bi bilo bolje ulagati, a vojska ovdje crpi resurse koji bi se mogli alocirati u primjerice obrazovanje, zdravstvo, tržište rada).

Konačno, Dunne (2000) zaključuje da vojna potrošnja u nema pozitivni učinak na rast država u razvoju.

Prema Dudzevičiūtė et al. (2021), koji su proveli istraživanje utjecaja vojne potrošnje na uzorku malih zemalja Europske unije, postoji statistički značajna veza između vojne potrošnje i javnog duga. Preciznije, na provedenoj analizi na primjeru Luksemburga, Litve, Latvije, Estonije, Danske, Slovačke i Slovenije, pokazano je kako je udio vojne potrošnje u BDP-u u statistički signifikantnoj i negativnoj vezi s javnim dugom. (Dudzevičiūtė et al., 2021) Međutim, ponovno se rezultati razlikuju po pojedinačnim zemljama. Dok su kod Latvije, Slovačke i Slovenije rezultati statistički značajni, kod Luksemburga, Danske i Litve su statistički neznčajni. U Estoniji pokazano da postoji pozitivna korelacija između vojne potrošnje i duga. (Dudzevičiūtė et al., 2021).

Male ekonomije su puno više izložene riziku od moguće prevelike investicije u vojnu potrošnju (Dunne, 2000) pa je potrebno pravilno rasporediti resurse. S obzirom na članstvo pojedinih manjih država članica u NATO savezu, dužne su izdvojiti oko 2% svojeg BDP-a na obranu i vojsku (NATO, 2022) što može imati i negativne posljedice (Dunne, 2000)

Kao što se može vidjeti iz grafikona u prijašnjem poglavlju, većina manjih država EU troši ispod preporučene razine od 2% BDP-a, s nekim statističkim izuzetcima poput Grčke. Zbog svega navedenog, teško je dobiti jedinstven odgovor na pitanje kako militarizacija utječe na ekonomiju. Ipak, sve ove analize nam mogu dati dobar uvid u to kako bi ovaj proces teoretski trebao izgledati, dok je u praksi ipak mnogo drugačije.

3.3 Pregled postojećih istraživanja o odrednicama razine i strukture vojne potrošnje

Sukladno informaciji koja je analizirana u prošlom poglavlju, postoji ideja kako bi vojna potrošnja mogla utjecati na ekonomske varijable, ali pitanje je zapravo što određuje razinu i strukturu vojne potrošnje. Nekoliko odgovora se nameće u istraživanju Fonfria i Marin (2012). Prvi faktor bi bilo trenutno stanje ekonomije. Naime, teorija koja nam govori kako je vojna potrošnja zapravo potrošnja na luksuzna dobra (također nam govori kako će države tijekom recesija, manje trošiti na vojsku i obranu nego što bi inače(Fonfria i Marin, 2012)

Odenhal et al. (2021a) ističu pak kako je vojna potrošnja javno dobro od koje društvo kao cjelina ima koristi zbog zaštite od vanjskih i unutarnjih prijetnji. Tu nailazimo na još jednu odrednicu razine i strukture vojne potrošnje, a to je percipirana prijetnja i očekivani vanjski rizik. Tijekom 1960-ih na vrhuncu hladnog rata, NATO savez je postepeno dizao svoje razine vojne potrošnje sve do 1990-ih, nakon čega je došlo do postepenog smanjenja zbog posustajanja svjetskih tenzija nakon pada Berlinskog zida. (Odenhal et al., 2020a)

Nakon 1990-ih godina, u NATO savezu je zabilježen postepen rast vojne potrošnje zbog globalnog rata protiv terorizma nakon 11. rujna 2001. godine. Uslijed potrebe da se bori s vanjskim prijetnjama, povećavalo se i investiranje u vojni sektor. (NATO, 2022). Što se tiče strukture vojne potrošnje u NATO savezu po zemljama, ona je rasla više u sjevernoj Americi nego u Europi (Odenhal et al., 2020b). Tu se pojavljuje još jedna determinanta razine vojne potrošnje, a to je efekt slobodnog jahača.

Iako je cijeli svijet bio pogođen (indirektno ili direktno) nakon napada u New Yorku 2001. godine, prema Fonfria i Marin (2012) to nije puno utjecalo na vojnu potrošnju u Europi, već ju je i smanjilo. Naime, NATO kao dio svoje politike ima klauzulu koja govori da ako je jedan član saveza napadnut, svi članovi saveza su napadnuti, tako da kada su se SAD i Kanada naoružavale s ciljem rata protiv terorizma, europski članovi NATO saveza su smanjili svoju vojnu potrošnju jer su uživali u pogodnostima povećane obrane od svojih sjevernoameričkih saveznika. (Fonfria i Marin, 2012)

Ovaj efekt se klasificira kao „spill-in“ efekt, i često je prikazan kao negativna varijabla koja utječe na vojnu potrošnju. Ovo je vidljivo na nekoliko primjera u Europskoj uniji, kao što su Slovenija, Estonija, Latvija, Litva, Luksemburg, itd. (Odenhal, et al. 2020b) Male zemlje koje nemaju toliko veliki budžet na primjer za zrakoplovstvo koje je jedna od najskupljih grana vojske, pustiti će susjednim državama da provode tzv. zračne patrole njihovog teritorija kao dio savezništva, a za koje države koje provode te patrole dobivaju naknadu od NATO saveza za djelomično pokrivanje svojih troškova. (NATO, 2023) Tako da, Fonfria i Marin (2012) i Odenhal et al. (2020b) zaključuju da ovaj efekt nije zanemariv kada se radi o visini vojne potrošnje diljem svijeta.

Utjecaj politike je naravno isto bitan što se tiče razine vojne potrošnje, te Fonfria i Marin (2012) naglašavaju da izborni ciklusi mogu vojsci dati ekstra budžet koji im je potreban. Naime, što se izbori više približavaju, vlada će dati veći budžet vojsci koji će vojska moći iskoristiti za ekspanziju svojeg arsenala. (Fonfria i Marin, 2012) Takav potez vlade će rezultirati približavanjem neodlučnih glasača te osiguravanjem glasova onih pojedinaca kojima je vojska visoko na ljestvici prioriteta. (Fonfria i Marin, 2012) Ovo je bilo vidljivo u Francuskoj koja je 2019. godine donijela odluku da 2024. godine počinje novi program obveznog vojnog roka u kojem će svaki sposobni muški građanin Francuske morati odraditi minimalni vojni rok (mjesec dana). (POLITICO, 2021) Ovo je poslužilo kao jedna od točaka Macronove politike s ciljem zbližavanja ljudi u Francuskoj i poticanja osjećaja domovinske dužnosti. (POLITICO, 2021)

U svom istraživanju, Bove, i Efthyvolou (2013) dilemu između balansiranja domaćih političkih ciljeva i vojne potrošnje opisuju kao dilemu između oružja i maslaca (*engl. Guns vs butter*). S približavanjem izbora vlada mora odlučiti kako zadovoljiti glasače.

Jedan od zaključaka rada jest da dilema između 'oružja' i 'maslaca' može poslužiti kao političko-izborni alat u smislu da će vladajuća stranka žrtvovati vojnu potrošnju u vrijeme izbora kako bi omogućila povećanje socijalne potrošnje, što ima veći direktni utjecaj na birače. (Bove i Efthyvolou, 2013).

Rezultati njihovog rada također govore kako je tempiranje ovih manipulacija vojnom potrošnjom u političke svrhe uvjetovano članstvom u NATO savezu. Specifično, vlade u NATO savezu smanjuju vojnu potrošnju tijekom predizbornih godina, dok vlade zemalja koje nisu u NATO savezu će smanjivati vojnu potrošnju isključivo tijekom izbornih ciklusa (Bove i Efthyvolou, 2013).

Bove i Efthyvolou također zaključuju kako lijevo orijentirane stranke preferiraju alokaciju prema 'maslacu' (tj. javnim dobrima i socijalno trošenje) dok desno-orijentirane stranke preferiraju veću alokaciju resursa u 'oružje' (tj. vojnu potrošnju) (Bove i Efthyvolou, 2013). To nas dovodi do zaključka da je i ideologija važna determinanta vojne potrošnje.

Koliko je taj politički utjecaj zapravo osjetan je upitno, jer analize Fonfria i Marin (2012) i Odenhal et al. (2021) pokazuju negativan utjecaj *demokratskih vrijednosti* na razine vojnog trošenja. Te demokratske vrijednosti mogu se prikazati pomoću V-DEM pokazatelja, kao što su korupcijski indeks, indeks fragmentacije vlade, indeks participacije u izborima i slično. (V-DEM, 2022) U objašnjenju, konsolidirane demokracije će imati manju razinu potrošnje na vojsku. Ističe se da je ovo posebno vidljivo u Europi gdje zadnjih godina nije bilo jasno definiranog stajališta koje dopušta veliku potrošnju na obranu. (Fonfria i Marin, 2012., Odenhal et al., 2020a)

Što se tiče veličine samih oružanih snaga, u istraživanju Fonfria i Marina (2012) veličina vojske ima velik i pozitivan učinak na vojnu potrošnju. Logičan je zaključak da veće vojske nose sa sobom veće troškove, bilo to u vidu plaća, troškova opreme, ili razvoja vojne tehnologije (Fonfria i Marin, 2012) Ovo će biti posebno vidljivo u sljedećem poglavlju u okviru ekonometrijske analize, gdje su iznosi izraženi u milijunima američkih dolara. Ova varijabla je većinom statična u analizama jer izuzev izvanrednih okolnosti (rat, mobilizacija...) veličina vojske tipično neće rasti.

Fonfria i Marin (2012) također spominju cijene kao jednu od determinanti visine vojne potrošnje. Civilna dobra i vojna dobra su izrazito različita u smislu da se za vojna dobra koriste inputi koji su puno više specijalizirani nego inputi koji se koriste za civilna dobra, a samim time i skuplji. (Fonfria i Marin, 2012) Stoga je potrebno napraviti i razliku između obične inflacije i *vojne inflacije* koja utječe na cijene vojnih dobara na drukčiji način od obične inflacije. Naime, obična inflacija će dići vrijednost svega zbog pada vrijednosti novca, ali vojna inflacija će utjecati isključivo na vojnu opremu i na razinu vojne potrošnje. (Fonfria i Marin, 2012) Ta inflacija se također može manifestirati kod vojne trgovine između saveznika, jer su vojni projekti većinom odrađeni kroz privatne kompanije koje imaju sposobnost određivanja svojih cijena. (Fonfria i Marin, 2012., Odenhal et al., 2021)

Još jedna determinanta vrijedna spomena je zapravo trend vojne potrošnje pojedinih država u kratkom roku. Naime, Fonfria i Marin (2012) pokazuju da je visina vojne potrošnje iz prethodnih perioda bitna kod predviđanja u narednim periodima (izuzev izvanrednih okolnosti). Zaključak jest da je tijekom vremena vojna potrošnja gravitirala istoj onoj razini na kojoj je prethodnih godina bez velikih oscilacija. (Fonfria i Marin, 2012)

Odenhal et al (2020b) su pomoću ARDL modela istražili koliko države članice NATO-a prate vojnu potrošnju svojih susjeda i drugih članova NATO saveza u smislu povećavaju li ili smanjuju svoju vojnu potrošnju sukladno akcijama drugih članova. Prosječni vojni teret NATO članica je bio izračunat kao prosječna vrijednost vojne potrošnje NATO članova koji su bili članovi u određenoj godini. Ako je predznak u analizi kod NATO varijable pozitivan, to znači da je članica „pratitelj“, koji veličinu svoje vojne potrošnje određuje na temelju ostalih članica, dok negativni predznak znači da je ta članica *trendsetter* kojeg ostale članice prate. (Odenhal et al. 2020b). Rezultati koje su autori dobili pokazuju da postoji pozitivna relacija između vojne potrošnje i BDP-a i vojnog tereta NATO članica. Također, pokazuje se negativan efekt broja stanovnika, državne potrošnje i trgovinskog salda. Prema analizi, trendsetteri vojne potrošnje koje ostali prate su Belgija, Kanada, Danska, Francuska, Njemačka, Nizozemska, Norveška, Portugal, Španjolska, Turska i Ujedinjeno Kraljevstvo, dok su pratitelji Bugarska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska i Slovačka. Iz ove analize može se shvatiti da je zadnja važna determinanta visine vojne potrošnje koliko susjedi troše na svoju vojsku. To dolazi iz moguće obveze koje države imaju prema NATO savezu ili iz činjenice da države ne ispadaju kao slobodni jahači koji iskorištavaju svoje saveznike za zaštitu. (Odenhal et al. 2020b)

4. EMPIRIJSKA ANALIZA ODREDNICA VOJNE POTROŠNJE U ZEMLJAMA EU

4.1 Opis podataka i varijabli

U ovoj analizi korišteni su podaci iz baze podataka vojne potrošnje SIPRI, te su iz nje uzeti podaci o vojnoj potrošnji na godišnjoj razini (u mil. USD) za države članice Europske unije, za razdoblje od 2000. do 2021. godine. Nadalje, sa stranica Eurostata prikupljeni su podaci o BDP-u per capita (iskazanim u mil. EUR) za države članice EU (EU27). Također sa stranice Eurostata i UNCTADSTAT, prikupljeni su podaci o trgovinskom saldu članica Europske unije, od 2000. godine. Trgovinski saldo je bio također izražen u mil. USD.

S aspekta političkih varijabli, podaci o političkoj orijentaciji vladajuće stranke (premijera) za države Europske unije od 2000. godine prikupljeni su sa stranice Svjetske banke. Također su korištene i tri varijable iz V-DEM indikatora sveučilišta u Gothenburgu, a to su indeks političke korupcije, indeks kvalitete demokracije i indeks fragmentacije vladajuće stranke te je na kraju uzet KOF indeks globalizacije. Radi potrebe rada s indeksima, svi podaci su bili skalirani te su bili svedeni na vrijednost američkih dolara.

Politička orijentacija vlade je uključena kao binarna varijabla, gdje je vrijednost 1 predstavljala da je vlast (premijer) te godine bila desno orijentirana, a vrijednost 0 je predstavljala da je vlast (premijer) bila lijevo orijentirana.

Postavljene su tri hipoteze istraživanja:

H1: veći BDP per capita i trgovinski saldo pozitivno utječu na vojnu potrošnju

H2: desno orijentirane vlade troše više na vojsku i obranu

H3: indeks korupcije, indeks kvalitete demokracije i indeks fragmentacije mogu negativno utjecati na vojnu potrošnju.

4.2 Ekonometrijski model i analiza

4.2.1 Deskriptivna statistika

Tablica 1. Deskriptivna statistika

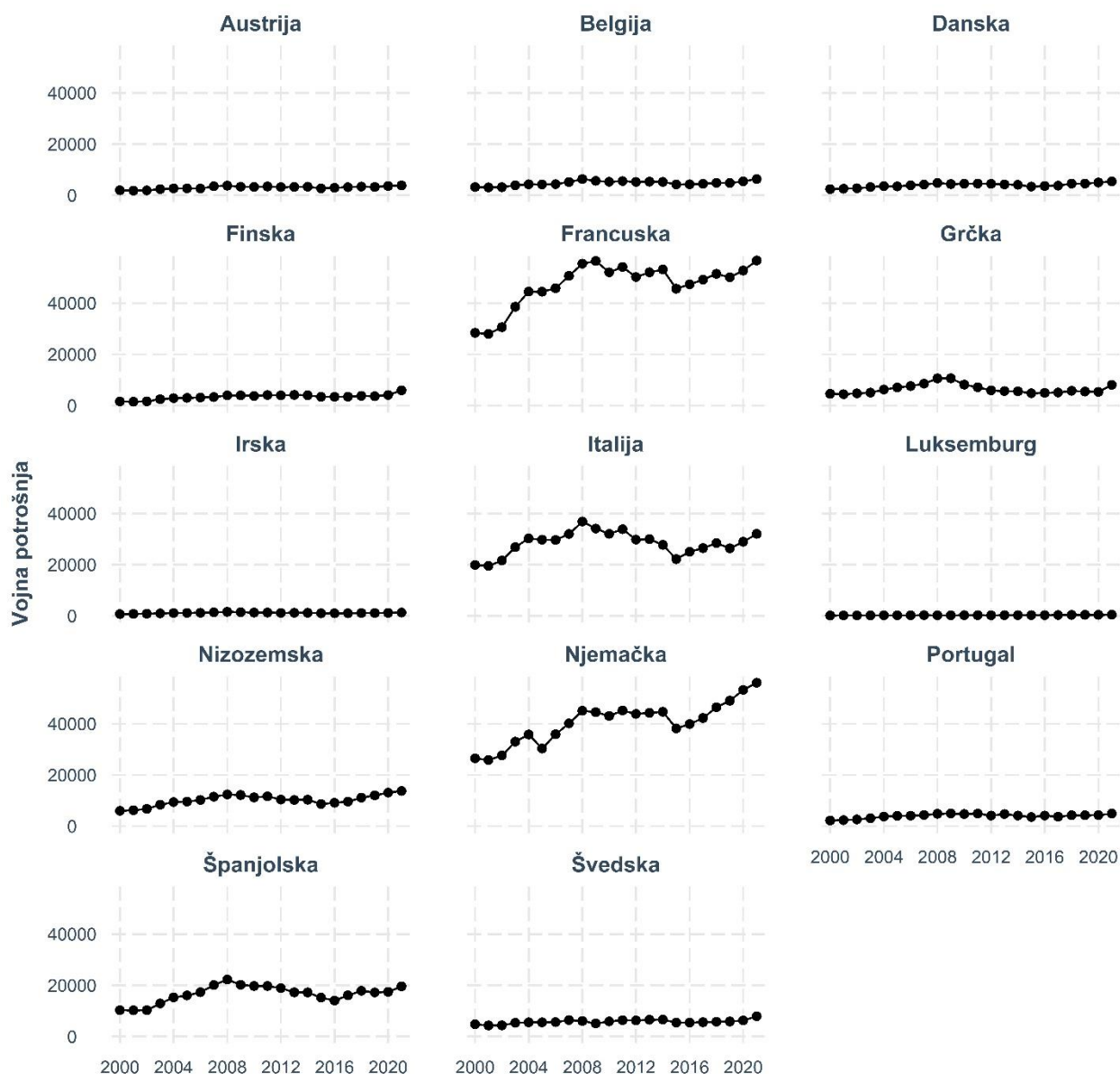
Statistika	N	Min	Maks	Aritmetička sredina	Medijan	SD
Vojna potrošnja	594	25.354	56.647.000	7.233.002	2.463.413	12.268.400
BDP per capita	594	2.990	88.120	24.490.580	20.380	16.610.440
Trgovinski saldo	594	-139.309.900	266.231.300	4.613.562	-2.164.931	45.665.740
Indeks korupcije	594	0,002	0,786	0,165	0,110	0,159
Indeks globalizacije	594	59,541	91,141	81,298	81,970	6,181
Indeks kvalitete demokracije	594	0,362	0,896	0,762	0,795	0,103
Indeks političke fragmentacije	594	-1,640	1,576	-0,070	-0,202	0,592

Izvor: izračun autora.

Vojna potrošnja gotovo uopće ne varira po godinama, osim za velike zemlje (Francuska, Italija, Njemačka, Španjolska) (Grafikon 3). Uveli smo i dodatnu varijablu regija koja razlikuje stare i nove države članice.

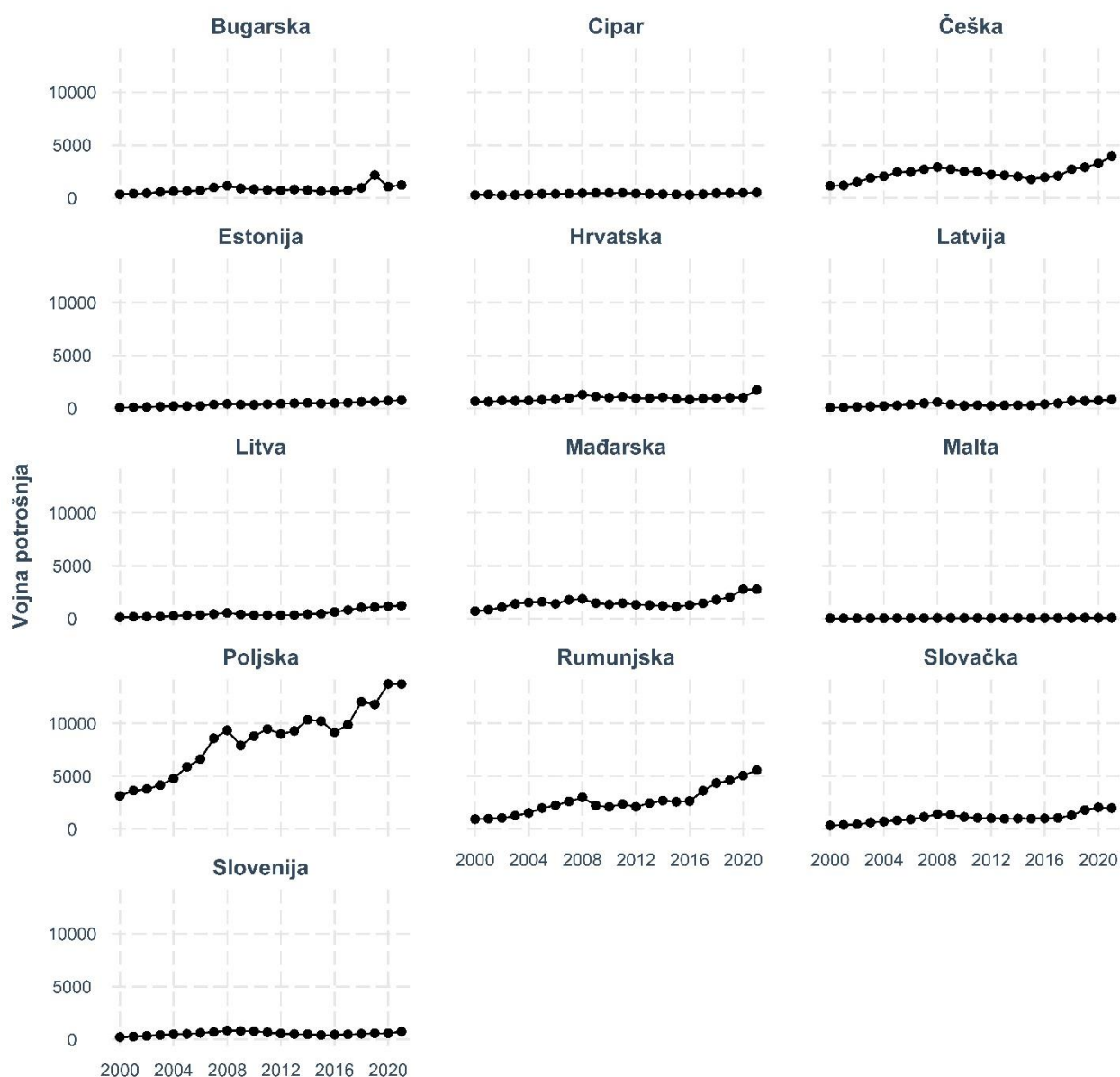
Grafikon 3. *Vojna potrošnja u starim članicama, 2000.-2021.*

Izvor: izračun autora.

Među starim državama članicama, svakako se ističe vojna potrošnja najvećih zemalja, Njemačke, Francuske i Italije, čije je kretanje i objašnjeno u prethodnom poglavlju u okviru interpretacije istraživanja Maunuchehr (2018)

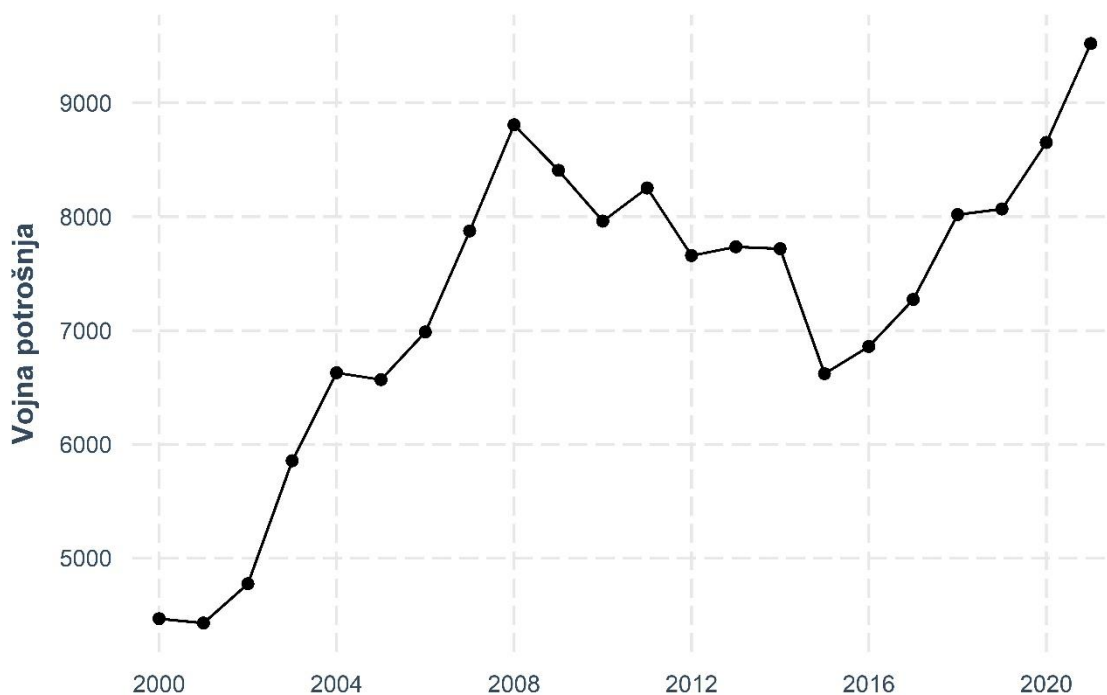
Grafikon 4. Vojna potrošnja u novim članicama, 2000.-2021.

Izvor: izračun autora.

Među novim državama članicama Europske unije ističe se Poljska, dok gotovo sve ostale zemlje imaju postojano nisku vojnu potrošnju.

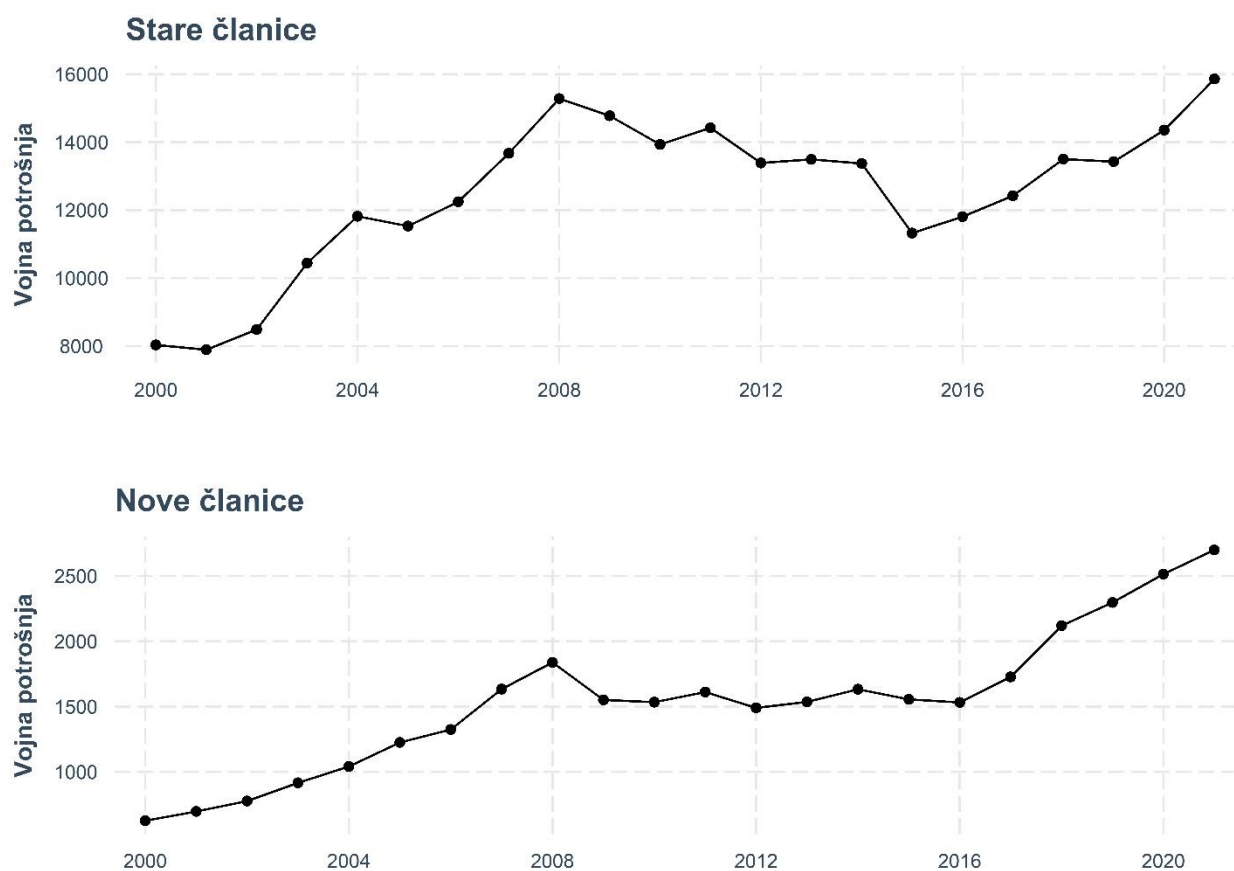
Grafikon 5. Vojna potrošnja u zemljama članicama Europske unije, 2000.-2021.

Izvor: izračun autora.

Iz *Grafikona 5* možemo razaznati kako je tijekom 2000-ih vojna potrošnja rasla te je dosegla vrhunac 2008. godine, nakon čega kreće padati, uslijed utjecaja Velike recesije (2007.-2009) te europske dužničke krize, odnosno krize europodručja (2009.-2014). Od 2015. godine ponovno možemo pratiti rast vojne potrošnje i dostizanje novih maksimalnih vrijednosti u 2021. godini.

Grafikon 6. Usporedba starih i novih članica s obzirom na vojnu potrošnju

Izvor: izračun autora.

Obje grupe države (stare i nove članice) prate slične trendove rasta vojne potrošnje, no kod starih članica vidljiviji je snažniji utjecaj ključnih događaja (ekonomskih i finansijskih kriza) na razinu potrošnje.

4.2.2 Testiranje modela s fiksnim i slučajnim efektima

Jednadžba modela linearne regresije za panelne podatke glasi:

$$\text{vojna\_potrosnja}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{bdp\_pc}_{i,t} + \beta_2 \text{trg\_saldo}_{i,t} + \beta_3 \text{indeks\_korupcije}_{i,t} + \beta_4 \text{indeks\_globalizacije}_{i,t} + \beta_5 \text{indeks\_kval\_demokracije}_{i,t} + \beta_6 \text{indeks\_pol\_fragmentacije}_{i,t} + \beta_7 \text{pol\_ori}_{i,t} \quad i = \text{zemlja}, t = \text{promatrano razdoblje} \quad (1)$$

Sve kontinuirane varijable su normalizirane pomoću skaliranja. Normaliziranje pomoću logaritamske transformacije nije bilo moguće zbog negativnih vrijednosti prisutnih kod izvornih distribucija pojedinih prediktora (trgovinski saldo, politička fragmentacija).

Prije daljnje interpretacije, potrebno je provesti Hausmanov test (Hausman, 1978) kako bismo utvrdili treba li koristiti model s fiksnim efektima (*fixed effects model*, FE model) (u kojemu fiksiramo varijable *godina* i *zemlja*, budući da očekujemo da neće biti značajne varijacije s obzirom na prostor i vrijeme) ili pak onaj sa slučajnim efektima (*random effects model*, RE model), u kojemu krivulje prediktora slobodno variraju s obzirom na godinu i zemlju, tj. te varijable imaju značajnog efekta. Kada se ovaj tip testa provodi u R-u, uz pomoć paketa *plm*, nulta hipoteza glasi kako treba preferirati model sa slučajnim efektima.

Rezultati Hausmanovog testa ($\chi^2(7, N=594) = 4, p = 0.8$) upućuju nas da to ne možemo odbaciti nultu hipotezu te stoga trebamo zaključiti kako je prikladniji model sa slučajnim efektima. Iz *Tablice 2* se vidi kako je model sa slučajnim efektima doista superioran onome s fiksnim efektima.

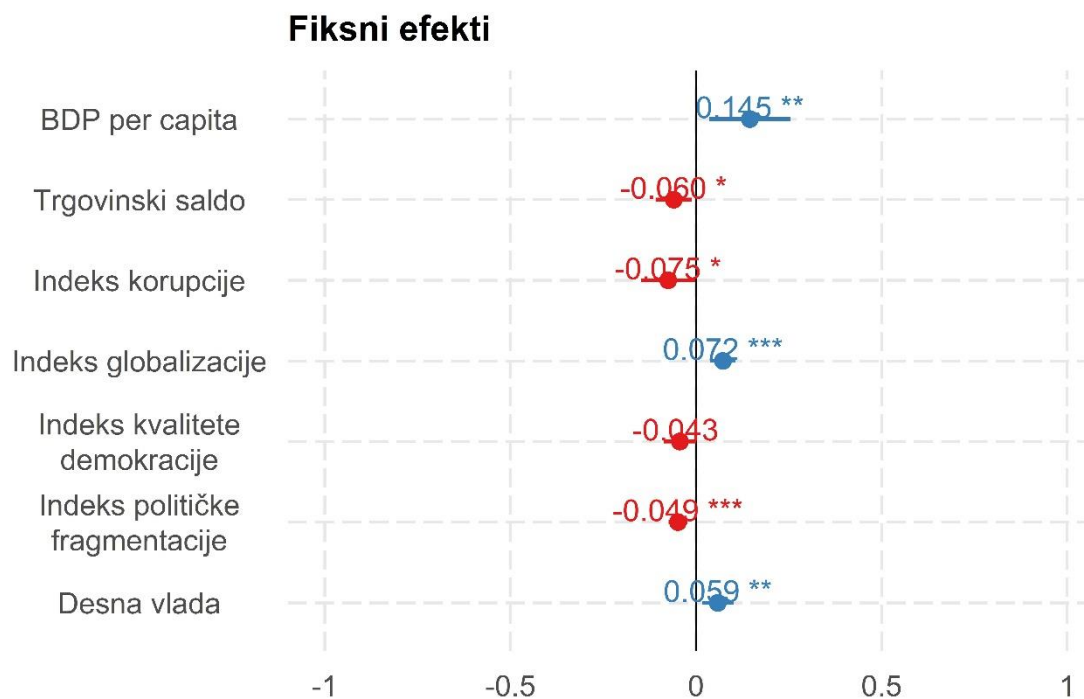
Također, vidimo da se gotovo cijela varijacija kod slučajnih efekata odnosi na efekt pojedinih država članica, a idiosinkratski su zanemarivi. Ostaje za procijeniti efekt vremena kao slučajnog (nefiksiranog) efekta.

Tablica 2. Rezultati regresijskog modela s fiksnim i sa slučajnim efektima

	Ovisna varijabla: Vojna potrošnja		
	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	
BDP <i>per capita</i>	0.154** (0.058)	0.145** (0.056)	
Trgovinski saldo	-0.066** (0.025)	-0.060* (0.025)	
Indeks korupcije	-0.073 (0.038)	-0.075* (0.037)	
Indeks globalizacije	0.070*** (0.017)	0.072*** (0.017)	
Indeks kvalitete demokracije	-0.044* (0.022)	-0.043* (0.022)	
Indeks političke fragmentacije	-0.047*** (0.013)	-0.049*** (0.013)	
Desna vlada	0.058** (0.021)	0.059** (0.021)	
Konstanta		-0.023 (0.176)	
Slučajni efekti		Var	SD
Idiosinkratski efekti		0.042	0.206
Individualni efekti (n)		0.827	0.910
θ (T)			0.952
n	27		27
T	22		22
N	594		594
R ²	0.138		0.134
Prilagođeni R ²	0.087		0.123
F-statistika	12.800*** (df = 7; 560)		90.400***
<i>Napomena:</i>		* p<0.1; ** p<0.05; *** p<0.01	

Izvor: izračun autora.

Grafikon 7. Rasponi pouzdanosti (95%) za fiksne efekte

Napomena: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Izvor: izračun autora.

Kada se primijene stroži kriteriji za granične p-vrijednosti, vidimo kako kvaliteta demokracije nema statistički značajan utjecaj na visinu vojne potrošnje. Također, BDP *per capita* se ističe kao jedini efekt koji je i značajan i ima supstantivan učinak, s obzirom da jedini ima relativno visok koeficijent, dok su za sve ostale prediktore koeficijenti izrazito mali.

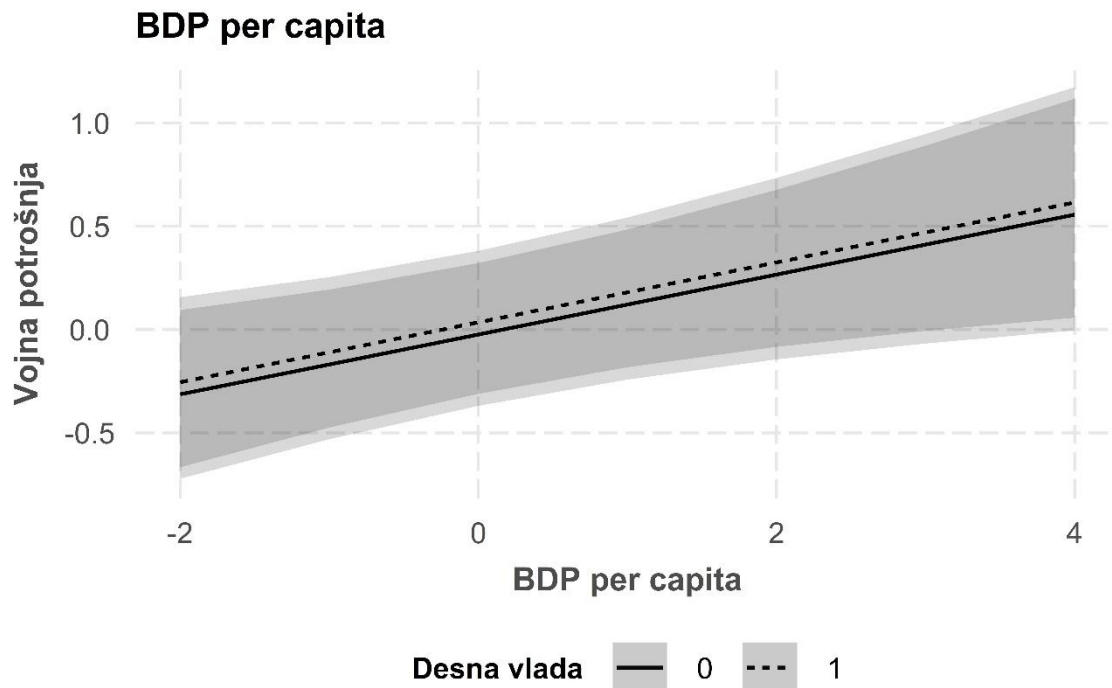
Pozitivniji trgovinski saldo smanjuje visinu vojne potrošnje, kao i pozicija na indeksu korupcije. Nasuprot tome, države članice koje su više pozicionirane na indeksu globalizacije imat će nešto višu vojnu potrošnju. Naposljetku, veća politička fragmentacija značit će nešto nižu vojnu potrošnju.

Možemo očekivati da će desne vlade imati višu razinu vojne potrošnje, no taj efekt je izrazito mali. Iz prikaza marginalnih efekata za pojedinačne fiksne prediktore (Grafikoni 8 do 12) može se vidjeti kako BDP *per capita* odskače kao eksplanatorna varijabla, ali i kako efekt desne vlade ne čini supstantivnu razliku.

Irelevantnost razlikovanja desnih i ostalih vlada za razinu vojne potrošnje dodatno je provjerena, i potvrđena, provođenjem t-testa. Razlike u prosječnoj visini vojne potrošnje između desnih vlada ($M = 9099$, $SD = 13397$) i ostalih vlada ($M = 6011$, $SD = 11323$) su se

pokazale statistički značajnima ($t(441) = -2.92, p = 0.003$). Međutim, Cohenov d je bio -0.249 , što znači da se radi o malom efektu. Dakle, premda su desne vlade, u prosjeku, doista trošile više od drugih vlada na vojne izdatke, ova razlika nije supstantivno značajna.

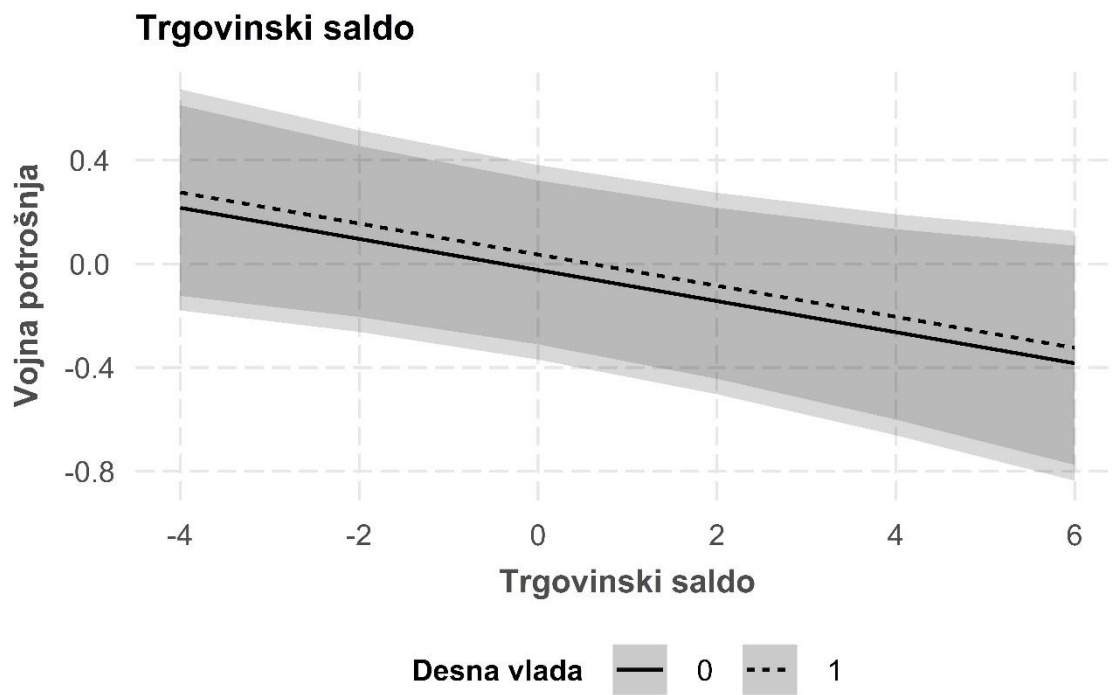
Grafikon 8. Marginalni efekti za BDP per capita

Izvor: izračun autora.

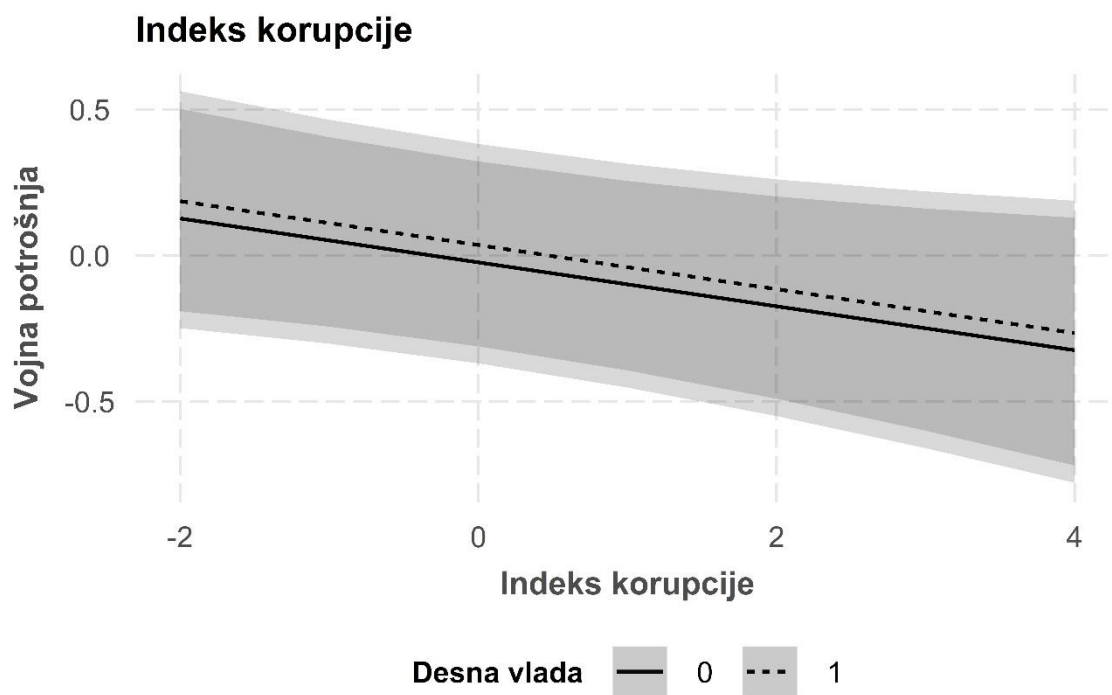

Grafikon 9. Marginalni efekti za trgovinski saldo

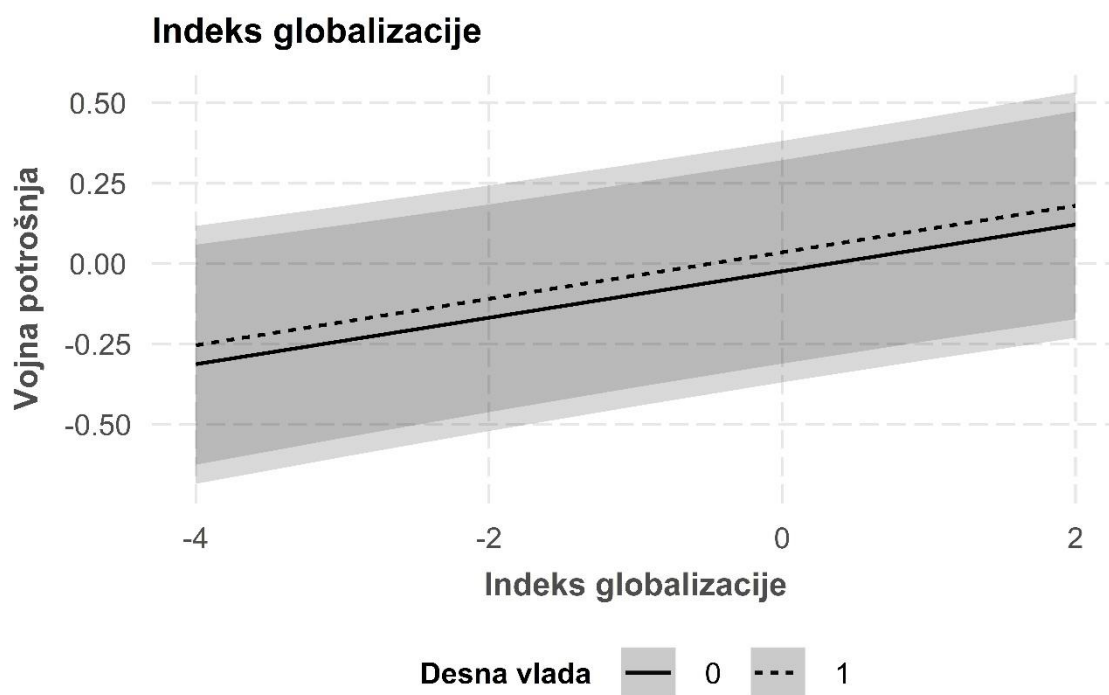
Izvor: izračun autora.

Grafikon 10. Marginalni efekti za indeks korupcije

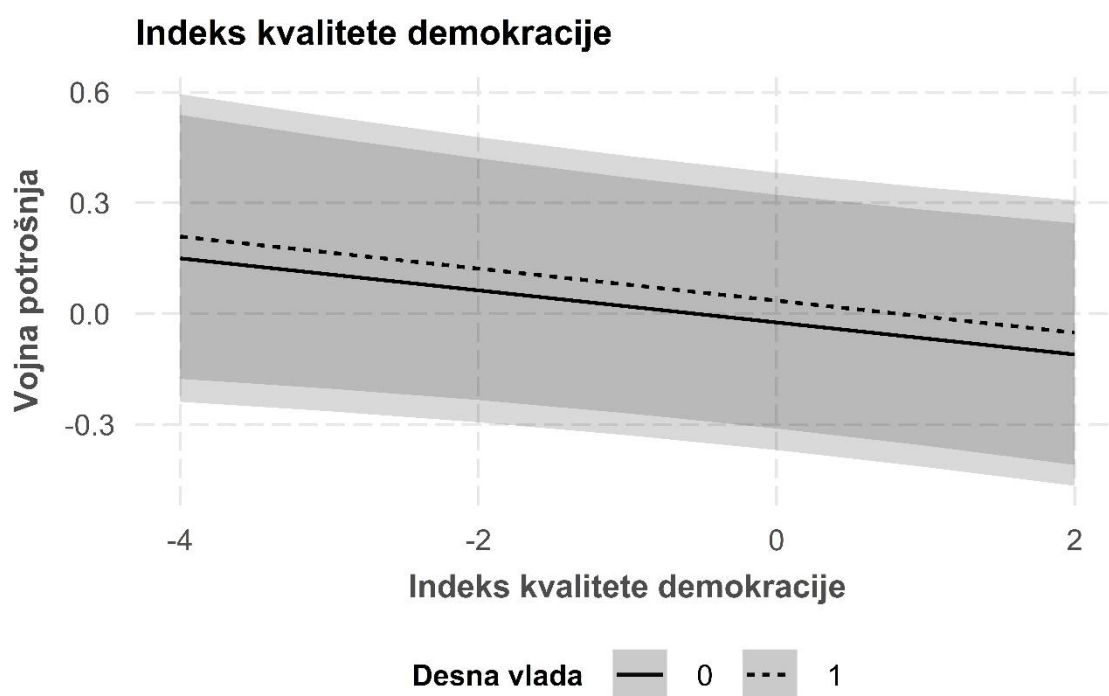
Izvor: izračun autora.

Grafikon 11. Marginalni efekti za indeks globalizacije

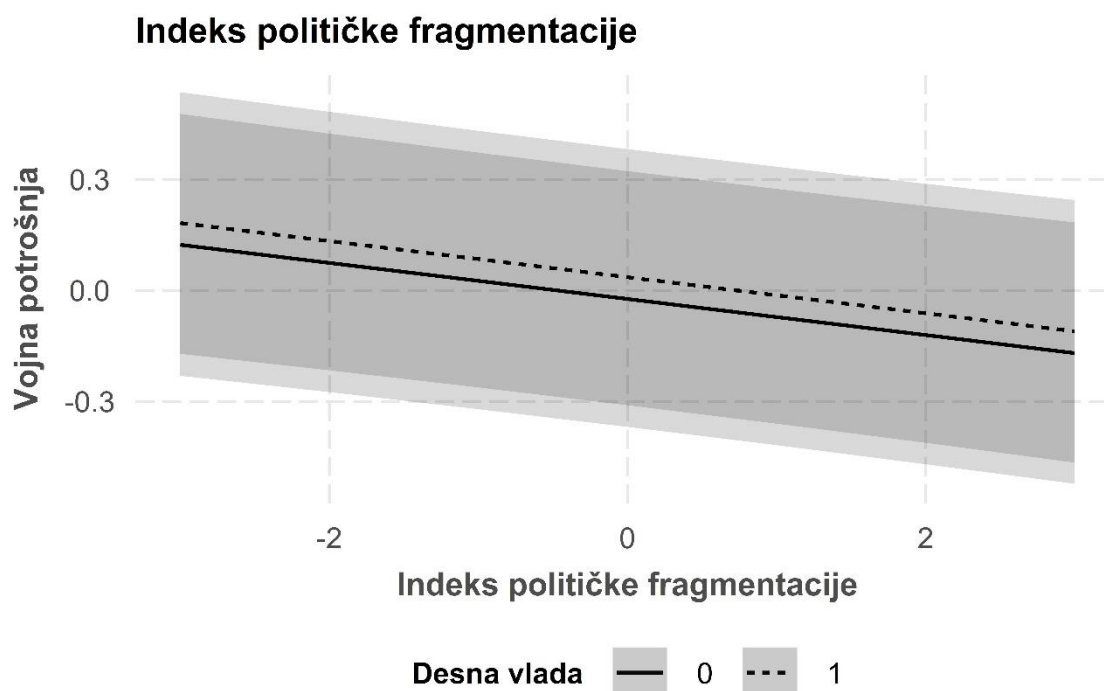
Izvor: izračun autora.

Grafikon 12. Marginalni efekti za indeks kvalitete demokracije

Izvor: izračun autora.

Grafikon 13. Marginalni efekti za indeks političke fragmentacije

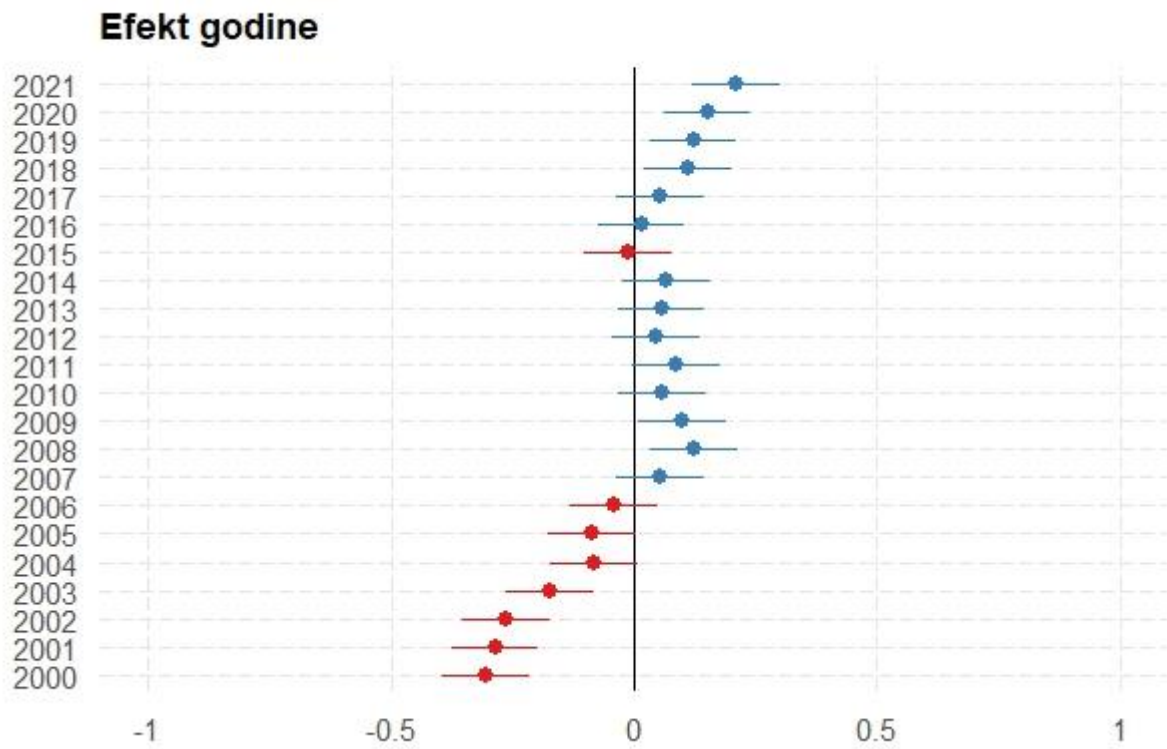
Izvor: izračun autora.

Kada se ekstrahiraju pojedinačni slučajni efekti za države članice, odskaču one države za koje se već u deskriptivnom dijelu analize utvrdilo kako imaju najvišu razinu vojne potrošnje. Tako Francuska ima koeficijent 2.933, Njemačka 2.753, a Italija 1.756.

Od novih država članica, sa značajno nižom razinom potrošnje od ovih triju država predvodnica jest Poljska, s koeficijentom 0.247. Kada se pak ekstrahiraju pojedinačni slučajni efekti za vrijeme, tj. pojedinačne godine, odskače početak ekonomske krize, 2008. godina s koeficijentom 0.122, kao i posljednje godine, uoči ruske invazije na Ukrajinu, pa tako za 2018. imamo 0.111, za 2019. 0.121, za 2020. 0.150 te za 2021. godinu 0.209.

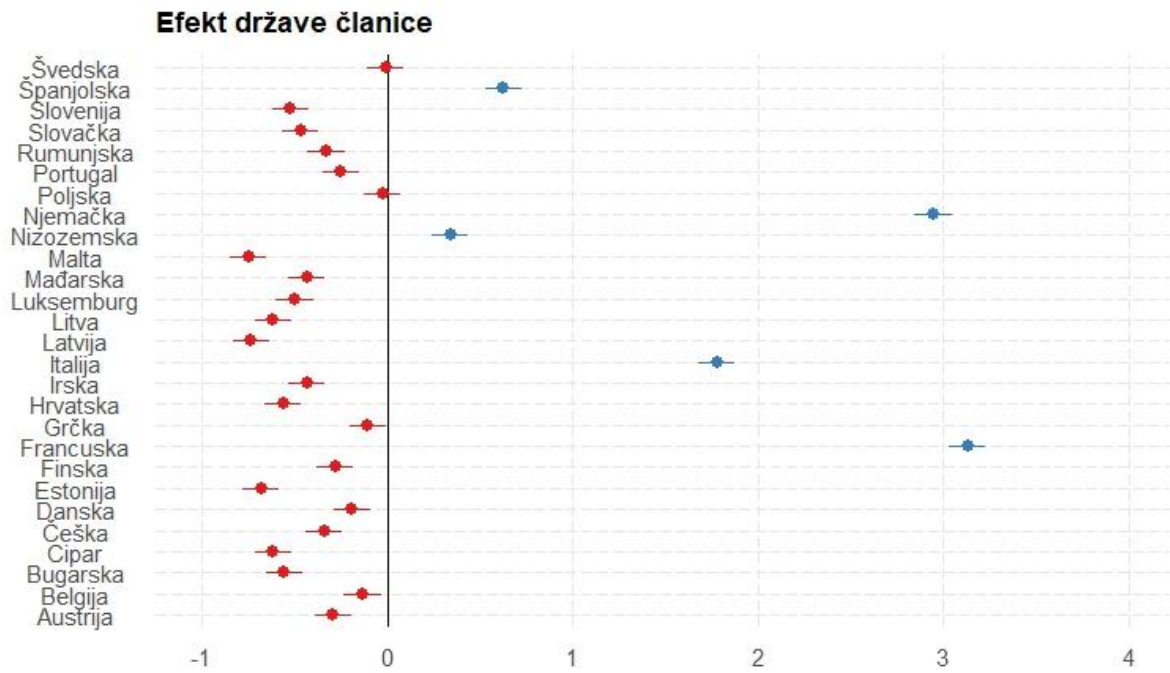
Međutim, ovi efekti su izrazito mali, što potvrđuje inicijalni zaključak koji se može izvesti iz *Tablice 2*, koji govori da je slučajni efekt države članice (varijabla *zemlja*) značajno važniji za razumijevanje variranja vojne potrošnje u Europskoj uniji u razdoblju od 2000. do 2021. godine, nego li efekt vremena (varijabla *godina*). Razlika u supstantivnoj snazi efekta države članice nad efektom vremena ilustrirana je u prikazima marginalnih efekata u *Grafikonima 14 i 15*.

Grafikon 14. Marginalni efekti godine

Izvor: izračun autora.

Grafikon 15. Marginalni efekti države članice

Izvor: izračun autora.

4.3 Rezultati empirijskog istraživanja

U prethodnom poglavlju je pokazano da različiti autori istražuju odrednice vojne potrošnje, kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju, a njihovi empirijski rezultati ne pružaju jedinstven odgovor. Naime, kao što je navedeno, radi se o složenom problemu, jer na odrednice vojne potrošnje ne utječe samo sigurnosna prijetnja pod kojom se država nalazi, već i niz gospodarskih, političkih i okolišnih čimbenika.

Iz ovog istraživanja vidljivo je kako se jedna od originalnih hipoteza ispostavila točnom, a to je da pri višim razinama BDP-a per capita možemo očekivati više razine vojne potrošnje. To se zapravo i potvrđuje kroz nekoliko analiza prikazanih u prethodnom poglavlju kao što su analize Acemoglu i Yared (2011), Bove i Efthyvolou (2013), Fonfria i Marin (2012), Dudzevičiūtė et al. (2021) i Odenhal et al. (2020b)

Također je potvrđeno da države koje imaju manji trgovinski saldo (veći deficit) imaju veću vojnu potrošnju (kao u Acemoglu i Yared, 2011).

Nadalje, hipoteza da politički sustav utječe na razinu vojne potrošnje pokazala se točnom, s time da je to povećanje vojne potrošnje statistički zanemarivo zbog iznimno niskog intenziteta tog porasta.

Varijable korupcija, indeks fragmentacije, indeks globalizacije i indeks kvalitete demokracije su se pokazale statistički značajnim, iako se njihov utjecaj ispostavio kao vrlo malen prema daljnjem istraživanju. Iako stvarno ispada da fragmentirane vlade troše manje na vojsku, utjecaj te varijable je zanemariv.

Sveukupni rezultati istraživanja su u skladu s postojećim istraživanjima, osim što istraživanja u literaturi nisu uključivala ove dodatne varijable koje su uključene u ovu analizu poput indeksa korupcije i fragmentacije vlade. S uključivanjem ovih varijabli ova analiza je dodatno proširena kako bi se mogli promatrati učinci na vojnu potrošnju. Iako se neki efekti čine statistički zanemarivi, važno je zapamtiti kako su i oni dio ukupne vojne potrošnje koji utječu na razinu iste.

5. Zaključak

Vojno industrijski kompleks je danas veliki dio mnogih velikih država, pa tako i država članica Europske unije. U trenutku početka pisanja ovog diplomskog rada, konflikt u Ukrajini je bio aktualan i trajao je već četiri mjeseca. Do danas, mnoge stvari oko vojne potrošnje u Europskoj Uniji su se promijenile radi činjenice da taj konflikt još uvijek traje. Iako nisu svi statistički podaci još uvijek dostupni, možemo zaključiti da će razine vojne potrošnje u EU zemljama nakon ovog cijelog razdoblja biti znatno veće.

Trendovi u vojnoj potrošnji nakon 2010. godine kod većina članica EU pokazuju da je vojna potrošnja bila u opadanju zbog krize 2008. godine, te da se kod nekih država počela povećavati tek 2019. i 2020. godine. Korona kriza, koliko god ona imala utjecaj na pojedina gospodarstva čini se da nije pretjerano utjecala na razine vojne potrošnje.

Većina članica Europske unije, ipak, ne pokazuje veliku tendenciju prema visokim razinama vojne potrošnje. Premda to nije iznenađenje za EU članice koje nisu članice NATO pakta, one su također pokazale izrazito niske razine vojne potrošnje, iako smjernice NATO-a govore kako bi ta vojna potrošnja trebala biti otprilike 2% BDP-a. Par članica EU se drži tih pravila (Estonija, primjerice), dok su ostale više slobodne oko tih smjernica i gravitiraju prema toj razini, iako ju nikad ne dostignu.

Kako se vidi iz provedene ekonometrijske analize determinanti vojne potrošnje u zemljama EU u razdoblju od 2000. do 2021. godine, BDP per capita je najveća odrednica razine vojne potrošnje. Sukladno tome, države članice EU koje su prije korona krize 2019. godine imale pozitivnu stopu rasta BDP-a su uživale u pogodnostima veće vojne potrošnje. Dolaskom korona krize vojna potrošnja je bila smanjena u većini država članica EU 2020. godine, ali je vidljivo kako je već u 2021. godini zabilježen rast vojne potrošnje. Gledajući indekse kvalitete demokracije i indeks globalizacije, pokazuje se kako postoji utjecaj korupcije, ideološke opredijeljenosti vladajuće stranke i fragmentacije u parlamentarnu. Taj utjecaj se ispostavio statistički značajan, ali s malim razmjerima.

Iako SIPRI podaci još uvijek nemaju statistiku vojne potrošnje u 2022. godini, za očekivati je kako će u Europskoj uniji za sve članice koje su također članice NATO saveza vojna potrošnja biti u porastu. Ovo korelira s podacima vojne potrošnje u najvećim državama članicama EU (poput Njemačke, Francuske, Italije) koje su u zadnje vrijeme zabilježile porast vojne potrošnje.

Pretpostavlja se ipak, kako će ovog puta vojna potrošnja znatno porasti u većini država članica EU zbog rata u Ukrajini koji se odvija blizu teritorija članica Europske unije. Naime, u EU već dugo postoji ideja o formiranju europskih vojnih snaga, a invazija na Ukrajinu samo je ubrzala te planove.

Politički kompas se mijenja iz dana u dan u Europskoj uniji, te je moguće kako ćemo u budućnosti, ako se i trend jačanja desnih stranaka u Europi nastavi, vidjeti i veće razine vojne potrošnje. Kako je bilo pokazano u ekonometrijskoj analizi, ideologija vladajuće stranke je značajna odrednica razine vojne potrošnje, te bi u budućnosti ta ideologija mogla postati ključna sastavnica vojne potrošnje u europskim zemljama. Situacija je svakako neizvjesna zbog ranije spomenutog konflikta, te će biti zanimljivo vidjeti kako se trendovi u Europskoj uniji kreću tijekom narednih godina.

POPIS LITERATURE

1. Acemoglu, D., Yared, P. (2010) Growth in a partially de-globalized world, *American economic review: Papers & Proceedings* 100, str. 83-88
2. Bates, L. (2022), *Army Readiness and Modernization in 2022*, Virginia: Association of the United States Army. Dostupno na: <https://www.ausa.org/publications/army-readiness-and-modernization-2022>. (05.02.2023)
3. Bina, C. (2006) The Globalization of Oil: A prelude to a Critical Political Economy, *International Journal of Political Economy* 35(2), str. 4-34
4. Bitzinger, R.A. ur., (2009) *The modern defense industry: political, economic, and technological issues: political, economic, and technological issues*. Westport: Praeger.
5. Bonn Institute for Central Conversion, (2022), Global militarisation index. [Internet], dostupno na: <https://gmi.bicc.de/#rank@2021>, pristupljeno 29.12.2022.
6. Bove, V., Efthyvolou, G. (2013) Political Cycles in Public Expenditure: *Butter vs Guns, Research Report*. Sheffield: University of Sheffield, Department of Economics.
7. Bolduc, N. S. (2016) Global Insecurity: *How Risk Theory Gave Rise to Global Police Militarization*, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 23(1), str. 267-292
8. Buchanan, I. (2006) Treatise on Militarism, *symplokē*, 14(1/2), str. 152-168
9. Tomuschat, C. (1995). *The United Nations at Age Fifty: A Legal Perspective*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
10. Cope, Z., Ness, I., ur. (2022) *The Oxford Handbook of Economic Imperialism*, London: Oxford Handbooks.
11. Council of Europe (2022), Globalisation. [Internet] dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/globalisation> [pristupljeno 19.12.2022.]
12. Dannreuther, C., Lekhi, R. (2000) Globalization and the Political Economy of Risk, *Review of International Political Economy*, 7(4), str. 574-594
13. Dudzevičiute, G., et al., *Defence Expenditure: Government Debt Nexus in the Context of Sustainability in Selected Small European Union Countries*, Norwich: Sustainability.
14. Dunne, J.P. (2000) *The effects of military expenditure on developing countries*, Middlesex: Middlesex University Business school, Economics Group.
15. Eastwood, J. (2008) Rethinking militarism as ideology: The critique of violence after security, *Security Dialogue*, 49(1-2), str. 44-56

16. Elveren, A.Y., (2020), The political economy of militarism. U: Cope, Z. Ness, I., ur. *The Oxford Handbook of Economic Imperialism*. London: Oxford Handbooks, str. 389-396.
17. Estonian Ministry of Defence, (2022), Estonian National Defence Development [internet], dostupno na <https://riigikaitseareng.ee/en/> [pristupljeno 06.02.2023.]
18. Fischer, S. (2003) Globalization and Its Challenges, *The American Economic Review*, 93(2), str. 1-30
19. Fonfria, A., Marin, R., (2012), Determinants of the demand for defence expenditure in the NATO countries, Madrid: University of Madrid
20. Freedman, L., Britain and the Falklands War, (1990), *Journal of the Society for Army Historical Research*, 68(276), str. 267-269
21. Friedman, T.L., (1999), *The Lexus and the Olive Tree*, New York: Farrar, Straus, Giroux.
22. Guzzini, S. (2017) Militarizing politics, essentializing identities: *Interpretivist process tracing and the power of geopolitics*, *Cooperation and Conflict*, 52(3), str. 423-445
23. Gygli, Savina, Florian Haelg, Niklas Potrafke and Jan-Egbert Sturm (2019): The KOF Globalisation Index – Revisited, *Review of International Organizations*, 14(3), 543-574 [external pagehttps://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2](https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2)
24. Leclerc-Desjardins Y., (2019) *How the Falklands War affected British National Power*, Magistarski rad. Québec: Canadian Forces College. <https://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/405/305/leclerc.pdf>
25. Hausman, J. A. (1978), Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), str. 1251-1271.
26. Igor Tabak, (2021), Avioni Rafale: Otplatni plan i njegove zanimljivosti. *Obrana i sigurnost*, 26.11.2021.
27. Irandoust, M. (2018), Militarism and globalization: Is there an empirical link?. *Quality & quantity*, 52(3), 1349-1369.
28. Manucehr, I. (2018) Militarism and globalization: *Is there an empirical link?*, *Quality and Quantity*, 52, str. 1349-1369
29. McNeill, W.H., (1956) *America, Britain and Russia, their cooperation and conflict* London: Oxford University Press
30. Mazarr, M.J. (2020), Toward a New Theory of Power Projection [internet], War on the Rocks, dostupno na <https://warontherocks.com/2020/04/toward-a-new-theory-of-power-projection/> [pristupljeno 02.02.2023.]

31. Milner, H.V., Rudra, N. (2015) Globalization and the Political Benefits of the Informal economy, *International Studies Review* 17(4), str. 664-669
32. NATO (2021), NATO Review: Annual Report [internet], dostupno na: <https://www.nato.int/nato-review/2021/annual-report/> [pristupljeno 20.02.2023.]
33. Militarism, New American Oxford Dictionary (2022) [internet], dostupno na: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100157551;jsessionid=079E654EDCB7AB27E36C6531FEE74A26> [pristupljeno 20.12.2022.]
34. NGOs of the Border Encuentro (2001), The Encounter on Globalization, Migration and Militarization: "A Dialogue between NGOs", *Social Justice*, 28(2), str. 113-131.
35. Office of the Historian, Cuban Missile Crisis and Aftermath [internet], dostupno na: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v11/toc> [pristupljeno 03.02.2023.]
36. Odenhal, J. et al (2020a), Development of Military Spending Determinants in Baltic Countries: *Empirical analysis*, Brno: University of Defence in Brno
37. Odenhal, J. et al (2020b), Empirical Analysis of Military Expenditures in NATO Nations, Brno: University of Defence Brno
38. O'Rourke, K., Williamson, J. (2012), *The Cambridge Economic History of Modern Europe*. Cambridge: Cambridge university Press.
39. Andrew Desiderio, (2022), In the fight against Putin, the Senate unanimously approves measure that once helped beat Hitler, *POLITICO*, 04.06.2022.
40. Roland, Alex (2009). *The Military-Industrial Complex: Lobby and trope*. U: Bacevich, Andrew J., ur. *The Long War: A New History of U.S. National Security Policy Since World War II*. Columbia: Columbia University Press. str. 335–370
41. Rhoads, Robert A. et al (2006) *The political economy of Globalization in the Americas*, Stanford: Stanford University Press
42. Spangler, E., *Allies with Benefits: US Effect on European Demand for Military Expenditures*, *School of Economic sciences*, Spokane: Washington State University
43. Staples, S. (2000) The Relationship Between Globalization and Militarism, *Social Justice* , 27(4), str. 18-22
44. Stiglitz, J. (2003). *Globalization and its Discontents*. W.W. Norton & Company

POPIS SLIKA

Slika 1.	6
---------------	---

POPIS TABLICA

Tablica 1. Deskriptivna statistika	33
--	----

Tablica 2. Rezultati regresijskog modela s fiksnim i sa slučajnim efektima	39
--	----

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Vojna potrošnja po zemljama središnje Europe kao udio BDP-a.....	14
Grafikon 2. Vojna potrošnja po zemljama zapadne Europe kao udio BDP-a.....	15
Grafikon 3. Vojna potrošnja u starim članicama, 2000.-2021.....	34
Grafikon 4. Vojna potrošnja u novim članicama, 2000.-2021.....	35
Grafikon 5. Vojna potrošnja u zemljama članicama Europske unije, 2000.-2021.....	36
Grafikon 6. Usporedba starih i novih članica s obzirom na vojnu potrošnju	37
Grafikon 7. Rasponi pouzdanosti (95%) za fiksne efekte.....	40
Grafikon 8. Marginalni efekti za BDP per capita.....	41
Grafikon 9. Marginalni efekti za trgovinski saldo.....	42
Grafikon 10. Marginalni efekti za indeks korupcije.....	42
Grafikon 11. Marginalni efekti za indeks globalizacije.....	43
Grafikon 12. Marginalni efekti za indeks kvalitete demokracije.....	43
Grafikon 13. Marginalni efekti za indeks političke fragmentacije.....	44
Grafikon 14. Marginalni efekti godine.....	45
Grafikon 15. Marginalni efekti države članice.....	45

ŽIVOTOPIS STUDENTA

Ime i prezime: Kristijan Kauzlarić
Datum rođenja 31.12.1998.
Adresa stanovanja: Gundulićeva 59, 10000 Zagreb
Kontakt broj: 091 918 8897
E-mail adresa: kikirockz22@gmail.com

Radno iskustvo

Futura DDB	20.07.2021 – danas	Assistant Account Manager
Fox in a box escape room	07.2019. – 10.2019.	Game master
Escape art	08. 2017. – 10.2017.	Game master

Obrazovanje

Prva ekonomska škola Zagreb	2013.-2017.
Ekonomski fakultet, Sveučilište Zagreb	2017. - Danas
Sova jezična škola	2009. – 2013.
Kyungpook National University	2020. – 2020.
Kuća Nade – Korejski jezik	2021. - Danas

Jezici

Hrvatski jezik	Materinji jezik
Engleski jezik	C1 razina
Njemački jezik	A2 razina
Korejski jezik	A2 razina

Osobne vještine:

- Iskustvo u radu s Microsoft Office paketom
- Odlične komunikacijske i prezentacijske vještine
- Fleksibilnost u radu
- Organiziranost u radu
- Izvrsne mogućnosti samostalnog i timskog rada

Vozačka dozvola:

- B kategorija - automobil